

KULTURMILJÖ
HALLAND

VARBERGS TORG, BRUNNSPARKEN OCH KYRKOTOMTEN

Kulturhistoriskt värde och bevarande

Britt-Marie Lennartsson

KULTURHISTORISK UTREDNING

Varbergs torg och Brunnsparken Getakärr 3:43 samt kyrkotomten,
Kyrkan 1, Varbergs stad och kommun

2013:25

OMSLAGSBILD Birger Sjöberg, Varbergs kyrka, 1859
FOTO Britt-Marie Lennartsson, Kulturmiljö Halland
TEXT Britt-Marie Lennartsson
DIARIENUMMER 2013-164

Varbergs torg, Brunnsparken och kyrkotomten

Kulturhistoriskt värde och bevarande

Innehåll			
Bakgrund	3	3.1.g Torghandeln	26
Metod	3	3.1.h Övrigt	26
1. Befintligt skydd av kulturhistoriska värden vid Varbergs torg, Brunnsparken och kyrkotomten i Vad gäller idag?	4	3.2 Varbergs kyrka och kyrkotomten idag	27
1.1 Lag (1988:950) om kulturminnen m.m.	4	3.2.a Kyrkans placering i staden	27
1.1.a. Kyrkor enligt KML	4	3.2.b Kyrkotomtens inramning och entréer	28
1.1.b Fornlämningar enligt KML	4	3.2.c Kyrkotomtens markbeläggning	30
1.2 Plan- och bygglagen (PBL 2010:900)	5	3.2.d Övrigt	30
1.3 Kommunala underlag för kulturhistoriska värden	6	3.3 Brunnsparken idag	30
1.4 Riksintresse enligt Miljöbalken (RI)	7	3.3.a. Brunnsparkens placering i staden	30
2. Historik	8	3.3.b Brunnsparkens inramning och entréer	31
2. 1 Varbergs föregångare	8	3.3.c Brunnsparkens växtlighet	31
2.2 Varberg anläggs	9	3.3.d Brunnsparkens markbeläggning	31
2.3 Varbergs torg	10	3.3.d Övrigt	31
2.3.a Efter stadsbranden 1863	11	3.4 Samspel mellan platserna	32
2.3.b Den stora torgomdaningen på 1930-t	12	4. Kulturhistoriskt värde	35
2.3.c Torget under senare delen av 1900-t	14	4.1 Vilka konkreta värden finns att bevara?	35
2.4 Varbergs kyrka	14	4.1.a Generellt	35
2.4.a Den nya kyrkan	15	4.1.b Varbergs torg	35
2.4.b Trädkransens betydelse	15	4.1.c Kyrkotomten	35
2.4.c Kyrkogården flyttas	15	4.1.d Brunnsparken	36
2.4.d Kyrkotomten i den stora torgomdaningen på 1930-t	17	5. Rekommendationer	37
2.5 Brunnsparken	19	5.1.a Generellt	37
2.5.a Brunnsparken skapas	19	5.1.b Varbergs torg	37
2.5.b Hur såg Brunnsparken ut?	20	5.1.c Kyrkotomten	37
2.5.c 1940-talets planer	21	5.1.d Brunnsparken	37
2.5.d Senare tiders förändringar	22	6. Sammanfattning	39
3. Nulägesbeskrivning 2013 med kommentar	23	6.1 Befintligt skydd av kulturhistoriska värden	39
3.1 Varbergs torg	23	6.2 Historik	39
3.1.a Torgets placering i staden	23	6.2.a Varbergs torg	39
3.1.b Torgets inramning	23	6.2.b Kyrkotomten	39
3.1.c Växtlighet på torget	23	6.2.c Brunnsparken	40
3.1.d Dekorativa inslag på torget	24	6.3 Torget, kyrkotomten och Brunnsparken idag	40
3.1.e Torgkiosken	25	6.3.a Varbergs torg idag	40
3.1.f Torgets markbeläggning	25	6.3.b Kyrkotomten idag	41
		6.3.c Brunnsparken idag	41
		6.3.d Samspelet mellan platserna	41
		6.4 Kulturhistoriskt värde	42
		6.5 Rekommendationer	42

7. Källor	43	
7.1 Litteratur och tryckta källor	43	Bilagor
7.2 Otryckta källor	43	1. Bilder från Hallands Kulturhistoriska
7.3 Arkiv	44	museum, Bildarkiv

Bakgrund

I maj 2013 fick Kulturmiljö Halland uppdraget av Varbergs kommun, genom stadsträdgårdsmästaren, att ta fram ett kulturhistoriskt underlag för Varbergs torg, Brunnsparken och området runt Varbergs kyrka, inför framtida förändring och hantering av dessa platser. Underlag har tagits fram för Varbergs innerstad tidigare, bl.a. genom bevarandeplan från 1980-talet och Varbergs stadskärna, NAI Svefa, 2012. Dessa underlag fokuserar främst på kvartersbebyggelsen och byggnaderna i staden. Fokus i denna rapport är nu själva platserna, mellanrummen mellan byggnaderna.

I denna rapport presenteras en översiktlig sammanställning av platsernas historia, från tiden innan när staden Varberg anlades på 1660-talet fram till nutid. En sammanställning har gjorts av platsernas kulturhistoriska värde utifrån dagens befintliga skyddsformer såsom kulturminneslagen, plan- och bygglagen, miljöbalken och vad dessa anger som värdefullt. Dessa dokument hanterar främst byggnaderna. I denna rapport har därför tagits fram en mer detaljerad kulturhistorisk värdering gjorts, med utgångspunkt i platsernas historia, sammanhanget i vilken de tillkommit och hur de förändrats. Värderingen är ett försök till att tydliggöra vad som rent fysiskt är värdefullt på dessa platser.

Bebyggelseantikvarie Britt-Marie Lennartsson, Kulturmiljö Halland, har utfört fältarbete och sammanställning av föreliggande rapport. Arkivmaterialet förvaras hos Kulturmiljö Halland, Bastionsgatan 3 i Halmstad under dnr 2013-164.

Metod

Litteraturstudier har genomförts av diverse Varbergslitteratur. Medeltidsstaden har varit en värdefull källa till den äldre historien.

Arkivmaterial har hämtats på Kulturmiljö Halland med bl.a. dokumentationer över stadens kyrkogårdar av Eva Gustafsson samt arkeologiska rapporter. Vidare har även Varbergs kyrkas församlingsarkiv samt Varbergs kommunarkiv besökts, och foton i Hallands Kulturhistoriska museums bildarkiv har studerats. Äldre kartor har främst hämtats från Lantmäteriets arkiv på Stadsbyggnadskontoret i Varberg. Samråd har hållits med antikvarie Emma Östlund på Länsstyrelsen i Halland.

1. Befintligt skydd av kulturhistoriska värden vid Varbergs torg, Brunnsparken och kyrkotomten i Vad gäller idag?

1.1 Lag (1988:950) om kulturminnen m.m.

Lagen (Här kallad Kulturminneslagen i KML) fastslår att kulturmiljön är en värdefull samhällsresurs, en nationell angelägenhet, och ansvaret att skydda och vårda den är allas vårt gemensamma. Lagen om kulturminnen skyddar bl.a. fornlämningar, kyrkor, begravningsplatser och byggnadsminnen. Länsstyrelsen svarar för kulturminneslagens tillämpning.

1.1.a Kyrkor i KML

Kyrkobyggnader och kyrkotomter skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas och deras utseende och karaktär inte förvanskas. Kyrkotomt är ett område kring en kyrkobyggnad som hör samman med byggnadens funktion och miljö och som inte är begravningsplats. Kyrkobyggnader och kyrkotomter som har tillkommit före utgången av år 1939 får inte på något väsentligt sätt ändras utan tillstånd av länsstyrelsen. I fråga om en kyrkotomt krävs alltid tillstånd för utvidgning av tomten samt för uppförande eller väsentlig ändring av byggnader, murar, portaler eller andra fasta anordningar på tomten. Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäliga med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs. Lag (1995:560).

1.1.b Fornlämningar enligt KML

KML reglerar även fornlämningar. Fasta fornlämningar är lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna och kan vara t.ex. kyrkogårdar, minnesvårdar, ruiner av kyrkobyggnader samt lämningar av bostäder samt kulturlager som uppkommit runt bostäder, arbetsliv och näringsfång. Enskilda fasta fornlämning omges av ett fornlämningsområde. Hur stort detta område bör vara avgörs av länsstyrelsen från fall till fall. Området ska vara så stort att fornlämningen bevaras och i vissa fall även ett område runt om, tillräckligt med hänsyn till dess art och betydelse. Det är förbjudet att utan tillstånd enligt detta kapitel rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fast fornlämning. Tillstånd söks hos länsstyrelsen som får lämna tillstånd till att ändra eller ta bort fornlämningen om den medför hinder eller olägenhet som inte står i rimligt förhållande till fornlämningens betydelse. Länsstyrelsen fattar också beslut om det krävs någon särskild utredning såsom dokumentation, och ta till vara fornfynd eller på särskilda åtgärder för att bevara fornlämningen. Ibland kan det behövas en förundersökning för att länsstyrelsen ska kunna fatta ett beslut om det krävs en större utredning. Utredningarna bekostas i regel av den som vill ändra på fornlämningen eller inom fornlämningsområdet.¹

Hela Varbergs innerstad är klassat som fornlämningsområde då det är en stad anlagd på 1600-talet. Staden har brunnit ett flertal gånger, och markytor överlagras ständigt varför det kan antas finnas spår från 1600-talsstaden under dagens markyta. Vid markarbeten i stadsområdet måste därför Länsstyrelsens kontaktas och troligtvis blir arkeologisk expertis inkopplad, även om det inte alltid behöver resultera i en omfattande arkeologisk grävning. 1994-95 genomförde Riksantikvarieämbetet en arkeologisk undersökning på kyrkotomten när infarten till kyrkotomten från Drottninggatan skapades, samtidigt som Drottninggatan blev gågata.

¹ Lag om kulturminnen mm. (1988:950), www.notisum.se

Enda fynden var två mindre benfragment. Eventuella kvarvarande gravar från den äldre kyrkogården ligger troligen djupare. Lagerföljden var enligt den arkeologiska rapporten från markyta och nedåt: 10 cm gatsten, 20 cm sand, 20-30 cm omrörd mylla med sand, fynd av tegel, glas, rödgods, kalkbruk, betongfragment, sot och kol, 60-120 cm fin sand. I ett annat schakt som togs upp i en gräsyta visade 10 cm vegetationsskikt, 40-50 cm mylla, 60-100 cm sand.² Detta bekräftar bl.a. en samtida källa att stora delar av gravarna brutalt grävdes bort på 1850-talet samt problemet med sandflykt som länge härjade den kustnära staden. Sot och kol kan vara rester av stadsbränderna, liksom byggrester är rester från raserade och återuppbyggda byggnader.

2003 gav länsstyrelsen tillstånd att schakta för elledningar och stolpfundament vid Varbergs kyrka utan arkeologisk inblandning. Villkoret var då att schaktning inte gjordes djupare än 0,6 m och hål för stolpar inte gjordes djupare än 1 m.³ Några exempel på andra grävningar som gjorts inom fornlämningsområdet Varbergs innerstad visar inte heller på omfattande fynd, men ändå intressanta iakttagelser som berättar om livet i staden för några hundra år sedan. Vid en övervakning av schacktningsarbeten på Bäckgatan 2008 iaktogs på ett mindre parti ett ca 30 cm tjockt kulturlager med humös sand och tegelflis.⁴ Även i kvarteret Djurläkaren 2005 iaktogs lager av flygsand. Det bekräftar skriftliga källor att staden hade problem med sand från stränderna på 1700-talet. Omgivningarna var tämligen trädlösa och inget band sanden och jorden. Stadsborna hämtade jord från andra platser för att jordförbättring.⁵

Utsnitt ur stadsplan från 1934, Varbergs kommun, Stadsbyggnadskontoret

1.2 Plan- och bygglagen (PBL 2010:900)

Den stora massan av bebyggelse regleras av PBL, som också har paragrafer för hur kulturhistoriskt värdefulla byggnader, byggnadsverk och anläggningar ska hanteras. Aktuellt område regleras av en stadsplan från 1934. Här finns egentligen bara angivelser hur platserna ska användas; torget och omgivande gator ska vara just torg, gata och parkering.

² Lindman, 1995

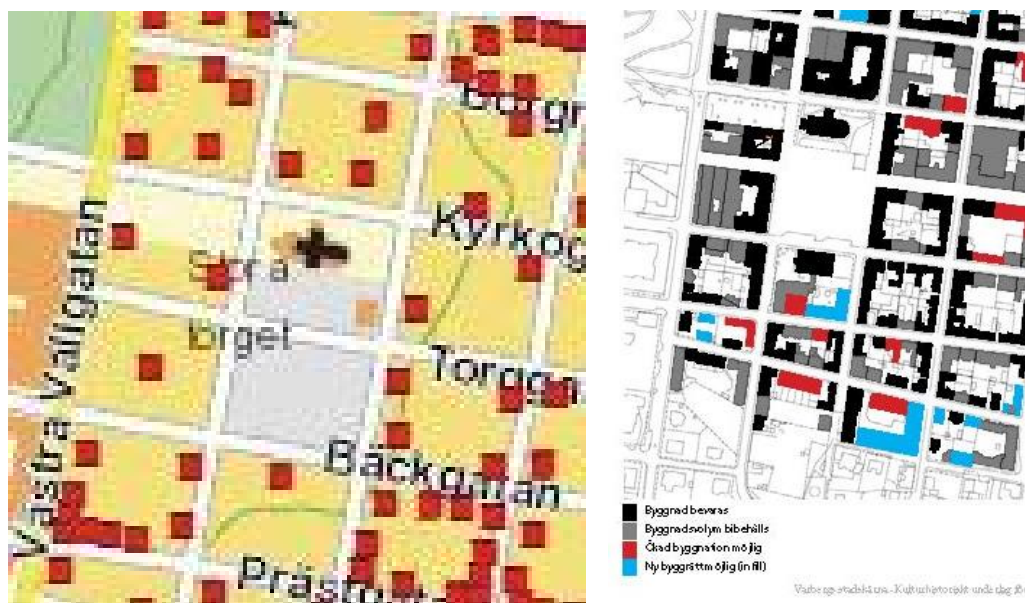
³ KMH arkiv, dnr 2003-298

⁴ KMH arkiv, Rosén, 2008

⁵ KMH arkiv, Rosén, 2005

Brunnsparken och kyrkotomten anges som allmän plats som ska anordnas som park. Det finns yngre detaljplaner för Stadshotellet och tillbyggnaden mot torget, samt för Torggatans västra del.

Det finns därmed inga aktuella juridiska skydd av kulturhistoriska värden enligt PBL för aktuellt område, annat än generella paragrafer i kapitel 8. Här finns bl.a. bestämmelser om att allmänna platser ska ordnas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- eller landskapsbilden och till natur- och kulturvärdena på platsen. Platserna ska ordnas bl.a. så att man ska kunna utföra nödvändiga transporter, framkomlighet för utryckningsfordon och personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga ska kunna ta sig fram. En allmän plats som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

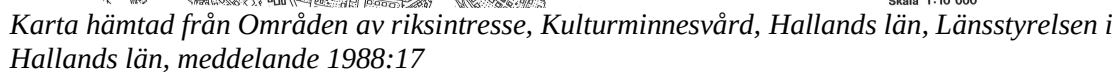
T. v. Utdrag ur översiktskarta över kulturhistoriskt värdefulla byggnader i Varbergs kommun, 2009, <http://geoservices.lst.se/> T. h. utdrag ur Varbergs innerstad, Nai Svefa, s 15

1.3 Kommunala underlag för kulturhistoriska värden

I PBL kapitel 2 anges bl.a. att vid planläggning och ärenden om bygglov skall byggnadsverk utformas och placeras på ett sätt som är lämpligt, bl.a. med hänsyn till stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärden. Det finns en bevarandeplan från 1980-talet för innerstaden och 2011-2012 tog NAI Svefa på uppdrag av Varbergs kommun; fram ett modernt underlag för framtida plan- och bygglovshantering inom stadskärnan *Varbergs stadskärna*. Sådana underlag behövs för att kunna uppfylla PBL: s krav. Undersökningen omfattar området mellan Västra Vallgatan - Östra Vallgatan - Södra Vallgatan - Magasinsgatan och har delats in i två delområden: den äldre stadskärnan och esplanadområdet. Analysen begränsas framför allt till kvartersbebyggelsen och dess gatufasader. Gårdsmiljöer och platser har inte ingått i uppdraget.

Sedan 2009 finns även en *digital inventering av alla kulturhistoriskt värdefulla byggnader i Varbergs kommun*. Denna inventering lyfter endast fram de enskilda byggnadernas värden och används också som underlag vid plan och bygglovsärenden. Klassificerade byggnader kan betraktas som värdefulla enligt PBL 8 kap 13 § att en byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

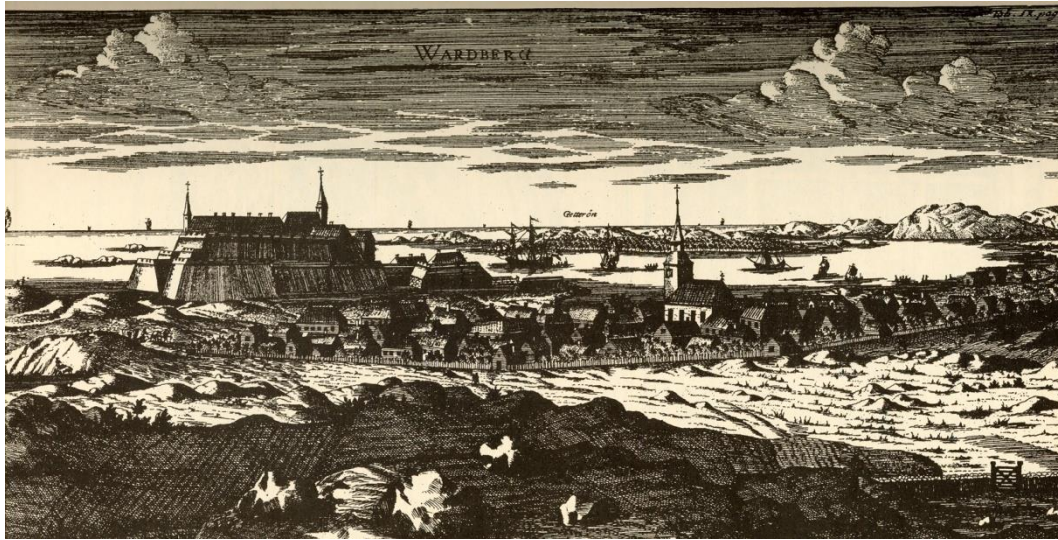
Byggnaderna är i hög grad en del av miljö runt Varbergs torg, kyrkotomten och Brunnsparken, även om föreliggande rapport avhandlar själva platserna. Byggnaderna är rumsskapande, ramar in och avgränsar. Byggnader vid torg är ofta offentliga till sin karaktär och syfte. Torget, kyrkan och Brunnsparken omges av ett flertal kulturhistoriskt värdefulla byggnader. De är värdefulla bl.a. genom sin ålder, genom sin arkitektur, sin funktion och sina miljöskapande värden. Enligt *Varbergs stadskärna* omges torget och kyrkotomten fullständigt av byggnader som ska bevaras. Brunnsparken omges dels av byggnader som ska bevaras samt några vars byggnadsvolym bevaras, då de är förvanskade eller av yngre datum.

Riksantikvarieämbetet beslutar om riksintressen för kulturmiljövården. Kommunerna ska ange i sina översiktsplaner hur dessa nationella riksintressen ska tillgodoses. Urvalet av RI bygger på 1970-talets fysiska planering. Riksantikvarieämbetet har ett pågående projekt (2012-2014) som syftar till att ta fram vägledning för hur Riksintressena ska hanteras i olika processer.⁶

⁷ <http://www.raa.se/kulturarvet/samhallsplanering/riksintressen/riksintressen-beskrivningar/>

2. Historik

Varbergs stad, slott och Carolikyrkan 1752. J. Richardson: Hallandia antiqua & hodierna.

2.1 Varbergs föregångare

Varberg är en stad som flyttats flera gånger. Forntida föregångare kan ha varit Järnmölle i Tvååker och Gamla Köpstad. På 1300-talet eller ännu äldre kan staden Getakärr vara, vars stadskyrka ännu står som ruiner vid dagens polishus. Under 1400-talets början anlades en ny stad 3-4 km nordväst, Ny Varberg (Nyby), belägen vid nuvarande Lindhofs kungsgård. När Varbergs slott och fästning har dock legat fast på sin klippa sedan slutet av 1200-talet, dock med en ständig byggverksamhet med förändringar allt efter århundradena har gått, som försvarsborg, senare fängelse och sedan tidigt 1900-tal museum. När Ny Varberg brändes ner av svenskarna under Kalmarkriget 1612 bestämde kung Christian IV att staden skulle återuppbyggas vid fästningen på de s.k. Platsarna, som dock brändes ned redan 1666.

Staden så som den anlades efter strikt 1600-talsanda, med rutnät. En bäck rann ned från staden (Bäckgatan söder om torget) ned till en damm i nuvarande societetsparen. En viktig väg, Kungsvägen, kom till staden söderifrån, delade sig i en väg genom staden (dagens Kungsgatan, tidigare benämnd Storgatan) och en ned till hamnen, genom dagens parkområde.

2.2 Varberg anläggs

Den nya staden förlades då en bit bort från fästningen, efter en stadsplan upprättad 1666. Den visar en rutnätsplan med ett rätvinkligt mittparti om 4 x 4 kvarter och med torget förlagt i mittaxeln. Ursprungligen var tänkt att torget skulle inramas av två vinkelformade kvarter vilket inte realiserades. Detta centrala stadsparti omgavs i norr och söder av ytterligare två kvartersrader som, genom att gatorna strålade ut från fästningen, vilket var en försvarsteknisk fördel eftersom man då fick fri sikt och kunde skjuta rakt in i gatorna från fästningen. Planen från 1666 gav staden sin ännu bestående form och är mycket väl bevarad. Denna plan bebyggdes efter hand med småskalig enkel trähusbebyggelse. De ändringar som senare skett är att torgytan och kyrkotomten utökats, att ett halvt kvarter väster om kyrkan har lagts ut till park (Brunnsparken) och att de yttersta kvartersraderna breddats. Kvarteren delades ursprungligen in i ett regelbundet system av rektangulära, långsmala tomter på var sida om en mittaxel, s.k. dubbeltomtsystem. Huvudbyggnaderna placeras i tomtgränsen mot gatulinjen, uthus placerades inne i kvarteren, i gatulinjen, i en kringbyggd kvarterstruktur med sammanhängande byggnadskroppar längs med gaturummen, för att skapa en ordnad och prydlig stadsmiljö. En stadskarta från 1750 visar att bebyggelsen i stort följde detta system. Kartan visar också att endast ett fåtal kvarter var fullt utbyggda och att ca 1/5 av tomterna fortfarande var obebyggda.⁸

Ur Varbergs innerstad, Nai Svefa, 2012, s 11. Gula byggnader härrör från 1700-tal.

Staden skakades av bränder 1767 och 1768 och en ny trähusbebyggelse växte upp. Speciellt kv. Garvaren och Nålmakaren i nordost har välbevarade hantverks- och handelsgårdar i trä. Det finns dock en samlad 1700-talsbebyggelse i runt kyrkotomten med Lundqvistska huset, gamla apoteket som idag är café samt den nuvarande bokhandeln som en gång var läroverk. Södra Varberg totalförstördes vid en brand 1863 och en småskalig trähusbebyggelse uppfördes som till stora delar är bevarad ännu idag. Stadskartan från 1885 visar att det ursprungliga tomtsystemet fortsatte att prägla stadsbebyggelsen även efter den stora branden

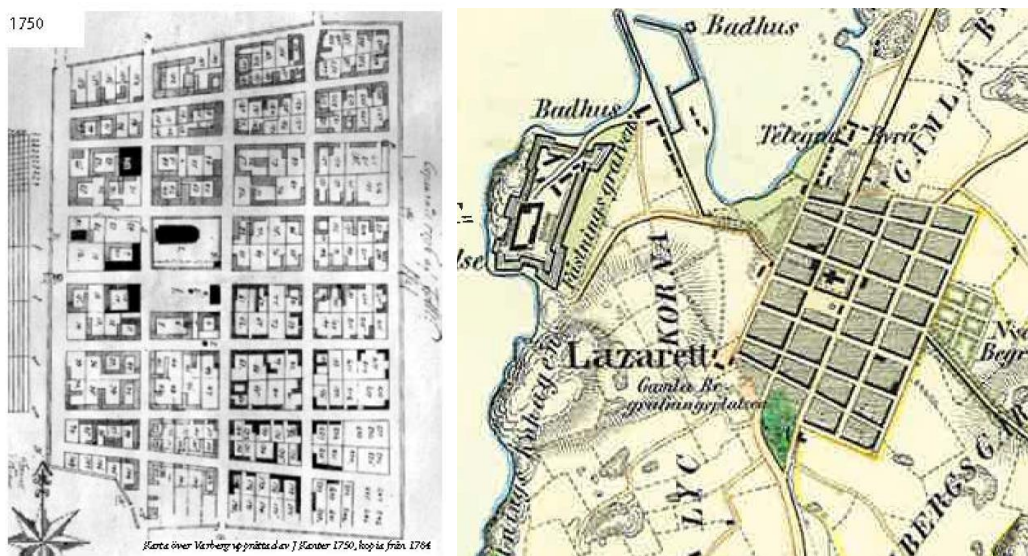
⁸ Nai Svefa, 2012, s 5-6

1863. Torgets yta har dock ökat, kyrkotomten minskats på bekostnad av tidigare tomtmark. Kartan visar också att endast ett fåtal kvarter är fullt utbygg, viss tomtmark försvunnit. Den tydliggör även att bebyggelsen nu fått en tydligare kringbyggd kvartersstruktur med sammanhängande byggnadskroppar längs med gatulinjen samt att stenhusbyggandet fått ökat genomslag.⁹

Under 1880-talet expanderade Varberg främst p.g.a. jordbruksnäringens utveckling. Varbergs Mekaniska verkstad som tillverkade maskiner för jordbruket dominerade industriverksamheten under 1870-80-talen. På 1880-talet invigdes järnvägslinjen Varberg-Borås samt Väst kustbanan. Hamnen utvidgades och viktiga exportvaror var sten och virke. Stenindustrin var betydande med ett flertal stenbrott längs kusten. Havsfisket och sjöfarten hade också en betydande roll vilket fyrplatsbebyggelsen på Skrivareklippan vittnar om. Under 1881-1885 ökar Varbergs befolkning med 36% från 3 046 till 4 049 personer.¹⁰

2.3 Varbergs torg

Torget har legat på samma plats sedan staden grundades 1666 men var ursprungligen betydligt mindre än idag. Hela ytan mellan kyrkan och Torggatan var kyrkogård fram till 1824, se avsnitt om kyrkotomten. På den södra delen av torget, mot Bäckgatan, fanns fyra tomter, som i alla fall var bebyggda 1750, enligt stadens slutna kvarterssystem. I den östra änden av torget låg rådhuset. Det fanns också en brunn mitt framför rådhuset.¹¹ Torget var grusat fram till 1824 då det belades med kullersten.¹² Stenen var lagd i ett enkelt mönster som ofta förekommer på gårdar även på landsbygden; större stenar är lagda på rad med några meters mellanrum och ytorna däremellan fyllda med mindre stenar fritt utlagda.¹³ Ogräset mellan stenarna fick fattighjonen rensa bort, vilket skedde in på 1900-talet.¹⁴

T. v. Karta över Varberg 1750, Nai Svefa, s 6. T. h. Utsnitt ur karta från 1855, offentliga byggnader tycks var svartmarkerade, bl.a. Brunnshuset i Brunnsparken väster om kyrkan och Pehrsonska trädgården, Kulturmiljö Hallands arkiv

⁹ Nai Svefa, 2012, s 6

¹⁰ Gustafsson, 2007, s 22-26

¹¹ Nai Svefa, 2012, s 6

¹² Kärrdahl, 1972, s 81

¹³ Bennett, 1980, s 48

¹⁴ Petersson, s 307-317

Torghandeln var tidigt viktig, med stora marknader vår och höst. Bodarna organiserades efter upprättade planer. En plan från 1859 visar plats för 68 bodstånd fördelade på 4 rader i väst-östlig riktning, placerade två och två med en tolv alnar bred gata mellan raderna. Varje bod fick vara sex alnar med en alns mellanrum. I södra delen mellan rådhuset och stadshotellet fanns fem större platser för krukmakare, tre för kopparslagare, en glasförsäljare och en bagare. På norra sidan vid kyrkoplanen fick vävhandlare och laggkärlsförsäljare stå. Än idag är detta platsen för textilförsäljning på torgdagar. Platserna auktionerades ut. Torget har troligen alltid använts för samlingar och folkfester, t.ex. 300-årsminnet av Gustav II Adolfs dödsdag 1894.¹⁵

2.3.a Efter stadsbranden 1863

1863 härjades Varberg av en förödande brand där all bebyggelse söder om torget förstördes. Det är svårt att föreställa sig hur en sådan brand påverkade staden och dess befolkning. Det är tydligt att en stor återuppbyggnad påbörjades, samtidigt som det tog väldigt lång tid att för återhämtningen. Det tog nästan 40 år innan tomterna söder om Bäckgatan och delar av den västra sidan bebyggdes med Sparbank och Stadshotell. Det verkar vara först efter 1880-talet när staden får ett ekonomisk och befolkningsmässigt uppsving som den stora byggnationen kommer igång. I söder avgränsades de obebyggda tomterna mot torget av ett plank.¹⁶ Bakom planket fick cirkusar sätta upp sina tält och karuseller. De styrande i staden hade dock en plan för att skapa ett betydligt större torg. Redan 1824 hade kyrkogården förminskats. Nu exproprierades tomterna som låg mellan torget och Bäckgatan, enligt en ny stadsplan från 1865. Även rådhuset från 1600-talet hade brunnit ned. I ledet att skapa ett större torg beslutades att den gamla tomten skulle vara obebyggd. Det nya rådhuset byggdes istället i kvarteret Rådhuset på östra sidan av det nya stora torget 1864. Det blev ett stenhus ritat av arkitekt Frans Jacob Heilborn och står kvar än idag. I Rådhuset inrymdes stadens rådstuverätt där även fattigauktioner höll, en rådhusalong där det ibland hölls teaterföreställningar. Under en tid fanns även bibliotek och telegrafstation som 1891 hade en telefonväxel för 50 linjer.¹⁷

Även på den västra sidan av torget hade ett husen brunnit ned. Det enda som fanns kvar var den höga källarvåningen i sten kvar från det Bruniuska huset. Bruniuska huset var ett ståtligt tvåvåningshus byggt på 1760-talet. I den stora salen på andra våningen hölls ibland baler, teater och det första frireligiösa föredraget hölls här 1860-talet. Här låg även stadens första bokhandel. Efter branden byggdes ett stort tak på källarmurarna och Carl August Andersson öppnade en smör- och ostaffär här 1880, òAugusts källareò.¹⁸ I nedgången bredvid låg Stina Hanssons charkuteri.¹⁹ Andersson sålde tomten i slutet 1890-talet för att ge plats åt det nya stadshuset 1902, som senare blev stadshotell.²⁰

Den norra delen av staden klarade sig bättre i branden 1863, och än idag ligger det kvar äldre byggnader. Därför finns det fåtal byggnader i staden från tiden före 1863 i anslutning till torget. I det nordvästra hörnet ligger Lundkvistska huset 1770-talet.²¹ Det Gamla apotekshuset (café Mignon) från 1767 ligger i det nordöstra hörnet och kyrkan från 1700-talet. Efter branden byggdes det nya rådhuset. Intill byggdes ett liknande hus, det Bexellska huset, som

¹⁵ Petersson, s 307-317

¹⁶ HKM Bildarkiv, E6968, 1890-tal, foto Matilda Ranch

¹⁷ Petersson, s 307-317

¹⁸ Petersson, s 307-317

¹⁹ HKM Bildarkiv, F1875, 1890-tal, foto Edvard Mathson

²⁰ Petersson, s 307-317

²¹ Petersson, s 228

fick ge plats för ett modernt hus 1950.²² Torgets sydöstra hörn tycks ha varit obebyggt väldigt länge. Idag ligger ett hus från 1950-talet. I torgets sydvästra hörn byggdes Gästgivaregården 1864. Längs den södra sidan byggde så Sparbanken sitt överdådiga palats 1898. Det flankerades av två trädgårdar inhägnade med smidesstaket mellan stenpelare. Dessa staket togs bort 1991 i samband med att banken byggdes till.²³

Lundqvistska huset från 1700-talet. Café Mignon i gamla apoteket, från 1700-talet, foto Björn Ahnlund

Byggnad från 1950-talet och Rådhuset från 1864, hus från 1950-talet i kvarteret Krögaren vid torgets sydöstra hörn, foto Björn Ahnlund

Sparbanken från 1898, flankerades ursprungligen av två inhägnade trädgårdar. Det gamla gästgiveriet i sydvästra hörnet, från sent 1800-tal, foto Björn Ahnlund, Stadshotellet från 1902

Torget tycks ha varit en stor öppen plats utan några fasta inslag. Efter branden 1863 blev ytan ännu större och ödsligheten måste varit påtaglig när det inte var torgdag. 1883 anslogs medel från Varbergs brännvinsbolag till torgets förskönande. En stor rundel anlades ungefär mitt på torget, som planterades med dekorativa växter och omgärdades av ett smidesstaket. Dekorationen fick för alltid benämningen brännvinsringen, efter donatorn. Ringen flyttades till norra esplanaden i samband med den stora torgomdaningen i slutet av 1930-talet, se nedan.²⁴

2.3.b Den stora torgomdaningen på 1930-talet

Man kan förstå att den stora tomma torgytan var ett stadsplanemässigt problem. Staden upplevdes som kal och torftig under 1800-talets början och privata initiativ hade under andra hälften av 1800-talet anlagt parker runt om för stadens förskönande, (Engelska parken,

²² Börjesson, Varbergs förr och nu

²³ Petersson, s 380-395

²⁴ Petersson, s 307-317

Societetsparken, Norra Esplanaden, Påskbergsskogen, Brunnbergsskogen) till glädje för bofasta och som lockade besökare till kurorten. Torget tycks inte alls ha följt med i den utvecklingen. Längre fanns det knappt bebyggelse runt torget, den gamla kullerstensbeläggningen hade legat i 100 år, det fanns inga träd och brännvinsringen från 1880-talet tog sig tämligen ensam ut, troligen även omodern under 1920-talet.²⁵ 1928 tillsattes därför en kommitté för torgets förskönande. Man önskade bl.a. avgränsning mot kyrkotomten, blomplanteringar i mitten och mot omgivande gator, en fontän av något slag och det fanns en fond att tillgå för syftet. Diskussionerna måste ha varit omfattande och pågick i nästan 10 år innan planer sattes i verket. Enligt tidningen Vestkusten 27 april 1936 benämns frågan om Varbergs torgs som en av de mest brännande frågorna. 1937 anordnades dock en tävling för utformandet av en dekorativ brunn till torget. Konstnärerna Bror Marklund och Tore Strindberg var särskilt inbjudna. I prisnämnden satt bl.a. den kände skulptören Carl Eldh, Sixten Strömbom intendent på Nationalmuseum och arkitekten Sten Branzell, stadsplanearkitekt i Göteborg vid tiden.²⁶ Det blev Bror Marklunds *Badande ungdom* som vann och fick sin nuvarande placering och brännvinsringen togs bort.²⁷

Bror Marklunds "Badande ungdom" från 1938-39

För första gången fick nu torget en helhetsgestaltning med ett grepp över samtliga detaljer.²⁸ Sten blev en sammanhållande faktor. Trots att Varberg varit en stenhuggarstad som exporterat gatsten till en mängd stora städer runt om i Europa är det först nu som det egna torget får huggen gatsten. För att jämna ut marklutningen terrasserades torgets östra del med låga flacka steg med en plåt närmast Drottninggatan. Torgyta läggs med rödsten, gatornas kanter markeras med breda stråk med grönsten. Den långa stenbänken längs östra delen av Bäckgatan skapas. Bror Marklunds fontän liksom hela kyrkotomten får en sarg och överliggare i rödsten. Snedparkeringar för bilar anlades längs Drottninggatan vid kvarteret Rådhuset, raka p-platser längs Bäckgatan. Flaggstänger placerades ut; en vid sydvästra hörnet av plattan där kiosken låg, två rader längs Drottninggatan samt längs Bäckgatans västra del där det inte fanns någon bänk. Även cykelställ och belysning anordnades. Träd av sorten lundalm *Ulmus Wheatlyi* (även kallad ullmus minor subsp *Samiensis*) planterades glest med några meters mellanrum längs södra sidan samt två rader mot öster. En expeditionsiosk för en

²⁵ Varbergs kommunarkiv, J 238, 30:2, flygfoto O. Bladh 1933

²⁶ Varbergs kommunarkiv, Handlingar rörande torgförsköningen 1928-1937

²⁷ Börjesson, Varbergs förr och nu

²⁸ Börjesson, Varbergs förr och nu

droskstation byggdes, troligen ungefär på samma plats som dagens torgkiosk. Den byggdes som en kantig hästsko med fem damtoaletter i en arm och fem herrtoaletter i den andra och kiosken i mitten.²⁹

2.3.c Torget under senare delen av 1900-talet

Torget ha sedan dess i stort behållit detta utseende. Gatorna runt torget var trafikerade med bilar fram till senare delen av 1900-talet. Drottninggatan blev gågata i mitten av 1990-talet. I samband med detta planterades nya träd i den östra och södra kanten, se nulägesbeskrivningen. Droskstationen från 1938 tycks senare ha ersatts av en mindre kiosk. Torgkiosken som den ser ut idag byggdes 1989 (tillbyggnad 2000-tal) vilket delvis gjorde intrång på kyrkans mark. Infarten till kyrkotomten skedde från detta håll, vilket försvårades av en större byggnad på platsen. Den var troligen inte heller förenlig med detaljplanen. Byggnadsnämnden gav tillfälligt bygglov i tio år för att detaljplanen skulle kunna ändras.³⁰ Små fasta barbord med pallar, bänkar runt träden tillkom också på 1990-talet. Under 2010-talet har stadshotellet byggt en permanent tillbyggnad på torget, vilket är den första permanenta byggnaden på torgytan sedan torgkiosken och den första permanenta byggnaden som bryter rutnätsplanen sedan 1600-talet. Julgranen som tidigare placerats i Brunnsparken står numera mitt på torget, vilket kan tyckas vara en mer naturlig placering i staden, med mycket yta runt där många kan se den.

2.4 Varbergs kyrka

Varbergs kyrka har också haft föregångare i de äldre stadsbildningarna Getakärr, Ny Varberg och Platsarna. Det fanns även en slottskyrka på fästningen och en slottskyrkogård.³¹ Under medeltiden fanns det ett S:t Jörgens kapell med tillhörande mark och trädgård, vilket skulle kunnat ha varit Södra kyrkogården, som idag ligger vid Kungsgatan och som betraktas som ödekyrkogård. Stadsplanen för Varberg från 1666 angav läget för kyrkan, som ännu gäller, men då med en begravningsplats som sträckte sig fram till Torggatan. Den första kyrkan byggdes 1667 som ett provisoriskt träskjul som tjänade som gudstjänstlokal tills kyrkan, Caroli kyrka efter Karl XI, invigdes 1687. Den byggdes i korsvirke med kalkrappade väggar, trätornet var försett med en huv och lanternin med urtavlor i alla väderstreck och spira. Kyrkogården var omgiven av en hög och tegeltäckt mur och hade ingångar genom muren i alla väderstreck.³²

Teckning av Varbergs kyrka omkring 1800, hämtad ur Bennet, s 48

²⁹ Varbergs kommunarkiv, Varbergs stad Drätselkammaren, J2:1 kartor och ritningar

³⁰ Varbergs församlingsarkiv, DU-pärm 1

³¹ Broberg, 1982, s 60

³² Gustafsson, 2007, s 22-26

2.4.a Den nya kyrkan

Vid en stadsbrand 1767 lades Caroli kyrka i aska. En ny kyrka ritades och byggdes av murmästaren Friedrich August Rex från Tyskland. Rex byggde även tullbron i Falkenberg och Lagabron i Laholm. Kyrkan stod färdigt 1772 är i stort den kyrka som står på platsen idag. Den fick en s.k. gustaviansk stil uppförd med stomme av natursten med stora inslag av tegelsten. Kyrkan är grundlagd ca 2 meter grus och sten på hård morän, grundmur av större hällar och stenar. Bottenbjälklag av kalksten direkt på stenskräv. Kyrkoingångar finns i alla väderstreck och huvudingången är genom tornet i väster.³³ Kyrkan hade små vapenhus vid långhusentréerna i norr och söder vilka revs 1815.³⁴ Nuvarande sakristia från 1961 är byggd på platsen för den norra, men är en modern konstruktion med gjuten betongplatta och betongsockel isolerad med lättbetongkross. Runt kyrkogården fanns en hög stenmur, troligen vitkalkad och krönt med någon typ av sten eller tegel. Det fanns troligen ingångar från flera håll till kyrkogården. Entrén mot torget hade en grind mellan grindstolpar krönta med en liten huv. Innanför muren fanns höga träd, möjligen almar som har oregelbundna trädkronor. Delar av muren fanns kvar 1849.³⁵ På bilden skymtar även en byggnad i muren fram, möjligen ett kapell eller en stiglucka som var en vanlig entré in till kyrkogårdarna förr.

2.4.b Trädkransens betydelse

1815 blev det förbjudet med gravsättning inne i kyrkorna och riksdagen beslöt även att begravingar på kyrkogårdar inne i städer och byar måste upphöra p.g.a. att de kunde sprida smitta och ohälsa. Nya kyrkogårdar skulle anläggas utanför bebyggda områden och förses med stängsel och trädkrans. Under upplysningstiden på 1700-talet ansågs det vetenskapligt belagt att träd hade en renande effekt på luften och skulle kunna hindra spridning av smittosamma sjukdomar. Vid denna tid kom även en lag om att *ðkyrkogårdarna skola väl hållas för deras skull som där vila.ð* Denna bestämmelse medförde att kyrkogårdarna blev mer av en arkitektonisk anläggning, en park bebodd av döda, efter att tidigare ha varit tämligen oplanerade platser, ofta igenväxta och ovårdade.³⁶

I Halland låg redan många kyrkor enskilt eller i utkant av bebyggelse och genom skiftena under 1800-talet spreds dessutom bebyggelsen ut i landskapet, varför lagen från 1815 troligen inte påverkade sockenkyrkogårdarna till en början. Trädkransen fick dock visst genomslag, oftast av ask eller pil, även om växtligheten på kyrkogårdarna i Halland även fortsättningsvis länge förblev ytterst sparsam. Detta berodde delvis på det karga och blåsiga klimatet men planteringar kunde också anses som misshushållning med marken och togs ofta bort. Allan Berglund nämner i sin artikel om de nordhalländska kyrkogårdarna från 1922 att: *ðDet är förvånande att iakttaga hur ringa betydelse växtlighetens skönhetsvärde ha för en del personer, som satts att ha hand om våra kyrkogårdar.ð*³⁷ Under 1800-1900-talen fick dock trädkransen ett stort genomslag och idag finns knappast någon kyrkogård utan trädkrans i landet. Varbergs kyrka tycks ha varit en föregångare då det funnits träd i alla fall sedan 1700-talet.

2.4.c Kyrkogården flyttas

Lagen från 1815 tycks dock ha fått effekt i Varberg eftersom större delen av kyrkogården togs bort 1824 och gravarna förstördes. Den lär ha varit väldigt tätt besatt med gravvårdar, då den

³³ Gustafsson, 2007, s 22-26

³⁴ RAÄ, BBR Varbergs kyrka

³⁵ Bennett, 1980, s 48

³⁶ Gustafsson, 2007, s 13

³⁷ Gustafsson, 2007, s 13

på en begränsad yta använts i nästan 200 år.³⁸ Det fanns redan nu planer på att flytta kyrkogården, vilket avstyrades p.g.a. protester. Efter att färgfabrikören C. G. Fehrman 1848 skänkte mark till en ny kyrkogård öster om Östra Vallgatan genomfördes dock flytten 1852.³⁹ Den kvarvarande kyrkogården förstördes då fullständigt. Varbergsskalden Paul Elis Holmberg blev ögonvittne och berättade hur ben vräktes i högtals ned i stora gropar. De rika familjernas gravar räddades då de låg inne i kyrkan, men även ett fåtal andra gravvårdar sparades på privata initiativ, såsom plåtar på Pechlins (generalmajor som lär ha deltagit i mordet på Gustav III 1789 och satt fängslad på Varbergs fästning) kista, några stenar placerades på den äldre södra kyrkogården och åtminstone en hamnade som golv i ett hus i staden.⁴⁰ Troligtvis har en del gravar flyttats till Östra kyrkogården och någon har flyttats till Södra kyrkogården. Inför byggande av infartsramp vid nordöstra sidan av Drottninggatan genomförde UV Väst en förundersökning 1995. Man grävde på 1,2 m djup. Det enda tecknet på äldre gravar som hittades var två benfragment.⁴¹

Genom 1874 års hälsovårdsstadga förbjöds dock gravsättning inom stadsområdet från och med 1883. Redan 1877 fattades därför beslut om en begravningsplats utanför staden, St Jörgens kyrkogård. Förbudet mot gravsättning i staden togs dock bort senare när staden övergick från brunnar till vattenledningar. Därför förekommer fortfarande enstaka gravsättningar på Östra kyrkogården än idag.⁴²

T.v. Minnessten utformad som en kopia av kistplåten på Pechlins kista, placerad på norra delen av torget 2002 av Hembygdsföreningen Gamla Varberg. T.h. den äldre av de två pelarna med minnesinskrift över torgomläggningen.

Efter kyrkogårdsflytten verkar kyrkotomten ha ställts i ordning och en trädkrans har planterats. Enligt teckning från 1800 fanns dock träd redan innan. På en målning av Birger Sjöberg från 1859 syns ett enkelt trästaket och tämligen unga träd runt kyrkan. Kyrkotomten ligger något högre än torget. På foton från sent 1800-tal syns att tomtens kanter sluttar ned mot gatorna runt om och är belagda med kullersten, liksom resten av torget.⁴³ Senare under 1800-talet fanns en klippt hagtornshäck runt kyrkotomten.⁴⁴ Häcken togs bort vid 1890-91 års

³⁸ Kärrdahl, 1982, s 80

³⁹ Bennett m fl, 1980, s 48

⁴⁰ Kärrdahl, 1972, s X

⁴¹ Gustafsson, 2007, s 22-26

⁴² Bennett, 1980, s 48

⁴³ Bennett, 1980, s 48

⁴⁴ Varbergs församlingsarkiv, DU pärm, Vård och underhållsplan, De Fyra Arkitekter, 2006

kyrkorestaurering.⁴⁵ Senare fanns inget staket utan tomten var tämligen öppen med endast den kullerstensbelagda slänten och trädkransen som gränsmarkering. Stentrappor ledde upp till kyrkotomten från omgivande gator och torg.⁴⁶ 1938, innan torgomdaningen fanns ett ca 50 cm högt järnstaket mot norr och öster vid kyrkotomten.⁴⁷

2.4.d Kyrkotomten i den stora torgomdaningen 1938-39

Kyrkotomten kom att ingå i det helhetsgrepp som togs om torget på 1930-talet (se 2.3.b), då kyrkan var en påtaglig del av torg- och stadsmiljön. Nuvarande kyrkogårdsmur byggdes vid torgets omläggning och är en låg kallmurad stödmur byggd i rödgranit, hämtade från Hästhagabergen i södra delen av staden. Muren och dess ingångar med trappor i granit och enkla räcken i svartmålad smide är troligen tämligen intakt från 1938-39. Den sydöstra entrén fick en inramning av kraftiga något högre murpelare på ömse sidor. På den östra pelaren står en inhuggen inskription: òÅren 1938-39 lades ånyo detta torg i då utfördes jämväl torgbrunnen och denna murò. På den västra pelaren finns inskriften òÅr 1824 lades ånyo detta torg på allmen bekostnadò. Hur marken hanterades innanför murarna är oklart, men bildmaterialet visar inga påtagliga arrangemang utöver träden. Ett foto från 1950-talet visar dock att kyrkotomten har en ram av blomrabatter kantade av raka kantstenar.⁴⁸

Okänt foto och datering, (troligen tidigt 1900-tal) RAÄ BBR

2.4.e Senare tiders förändringar

Den utformning av kyrkotomten vi ser idag tillkom i huvudsak skapades 1982. Gångarna lades ut, något nedsänkta i förhållande till gräsytorerna och lades med smågatsten i bågmönster. De avgränsar rundade gräsytor. Det nordöstra hörnet hade en öppning mot Drottninggatan där markstenen lagts i en cirkel med ett träd mitt i. Trädkransen av alm föreslogs kompletteras

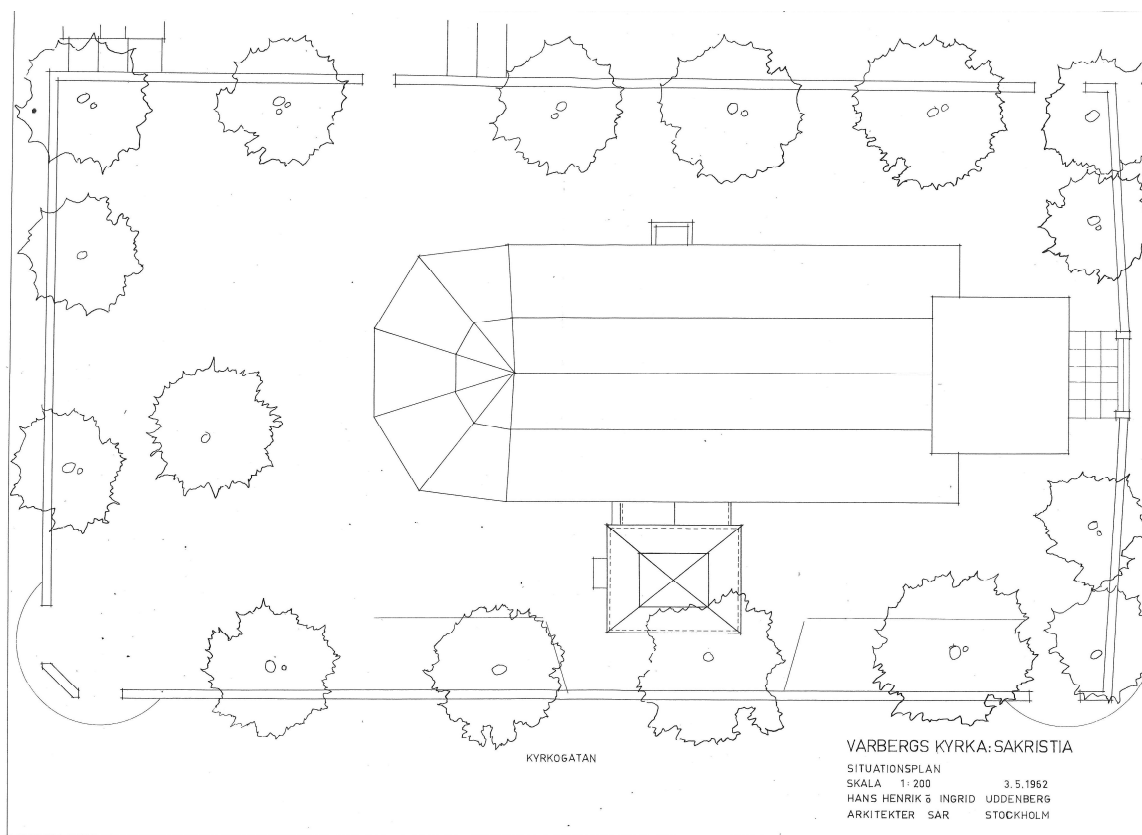
⁴⁵ Gustafsson, 2007, s 22-26

⁴⁶ HKM bildarkiv, F 1512, 1919, Matilda Ranch, Bildbilaga s 11

⁴⁷ Varbergs kommunarkiv, Varbergs stad Drätselkammaren, J2:1 kartor och ritningar

⁴⁸ HKM Bildarkiv, F1497, Vykort fr Pressbyrå, Bildbilaga s 12

med tre lindar vilka står kvar än idag. Vidare föreslogs blomrabatter mot torget samt vid entrén i väster.⁴⁹

Situationsplan över Varbergs kyrka och kyrkotomten, 1962, Varbergs kyrkas församlingsarkiv

Infart för fordon till kyrkotomten hade skett från torgkiosksidan, men 1989 utökades kioskbyggnaden betydligt och infarten behövde flyttas. 1994-95 skapades därför en infart i det nordöstra hörnet samtidigt som Drottninggatan blev gågata. Än en gång skedde därmed ett samarbete mellan kommun och kyrka. Ett träd som stått i hörnet togs ned, öppningen i muren blev något bredare. Infarten fick, liksom övriga gångar en markbeläggning i smågatsten lagd i bågmönster. På kyrkans norra sida anlades då även parkeringsplatser. En arkeologisk undersökning genomfördes av Riksantikvarieämbetet i samband med anläggningen. De enda fynden var två mindre benfragment. Eventuella kvarvarande gravar från den äldre kyrkogården ligger troligen djupare.⁵⁰ Lagerföljden var enligt den arkeologiska rapporten från markyta och nedåt: 10 cm gatsten, 20 cm sand, 20-30 cm omrörd mylla med sand, fynd av tegel, glas, rödgods, kalkbruk, betongfragment, sot och kol, 60-120 cm fin sand. I ett annat schakt som togs upp i en gräsyta visade 10 cm vegetationsskikt, 40-50 cm mylla, 60-100 cm sand. Detta bekräftar bl.a. en samtida källa att stora delar av gravarna brutalt grävdes bort på 1850-talet samt det problem med sand som länge härjade den kustnära staden. Sot och kol kan vara rester av stadsbränderna, liksom byggrester är rester från raserade och återuppbyggda byggnader.⁵¹

⁴⁹ Varbergs församlingsarkiv, Förslag till planlösning området omkring Varbergs kyrka, Carl-Åke Carlsson, 1982-02-01

⁵⁰ Varbergs församlingsarkiv, DU i drift och underhåll pärm 1

⁵¹ Lindman, 1995

Infartsramp till kyrkotomten från nordost.

När svenska kyrkan skulle skiljas från staten kring millennieskiftet behövde kyrkan söka lagfart för sina egendomar, vilket dittills saknats. Då tomtplatsen hänvisats redan 1666 bedömdes tomten som församlingens av hävd och kommunen gjorde heller inget anspråk på tomten. Gränsen mot kommunens mark ligger mitt i stödmuren mot torget, då denna mur bekostades av staden 1938-39. Då staden tagit mark från kyrkan 1824 sågs det dock som rimligt att muren skulle ingå i kyrkotomten.⁵² Vidare har torgkiosken placerats så att den inkräktar på muren.

Kyrkotomten har ytterligare förenklats i sin utformning. Blomrabatterna finns inte kvar och trädkransen har glesats ut betydligt. På den östra sidan finns t.ex. bara lindarna från 1980-talet kvar. Under 2013 är det även tydligt att almsjukan börjat angripa kvarvarande almar.

2.5 Brunnsparken

Kvarteret Brunnsparken var redan 1666 en del av kvarterstrukturen i staden. Den norra delen av kvarteret verkar dock ha varit en av de tomter i staden som aldrig bebyggdes. En karta från 1750-talet visar att Brunnsparken var indelad i tomter men var obebyggd så när som ett litet hus och en fiskdamm i västra änden.⁵³

2.5.a Brunnsparken skapas

Varberg var sedan 1811 en kurort dit människor reste för att dricka hälsosamt brunnsvatten från en källa i Apelviken söder om staden, Svartekällan. Dit var det långt och vägen var dålig, varför man kom fram till att det var enklare att frakta vattnet till staden istället för alla besökare skulle ta sig till källan. Därför monterades brunnshuset ned och av virket byggdes ett nytt större brunnshus vid Storgatan (tidigare benämning på Kungsgatan) framför kyrkan. Det

⁵² Varbergs församlingsarkiv, DU i drift och underhåll pärm 1

⁵³ Nai Svefa, 2012, s 6

var vicekonsul Bagge som ansökte om att få bebygga tomt 23 och 24 på den tidigare öppna ytan längs hela östra sidan. Det nya brunnshuset uppfördes i trä i en våning med brutet sadeltak med valmade gavelspetsar. Den var lång och bred, med tre fönster i bredd på gavlarna.⁵⁴ Det fanns två ingångar, den mot parken med en täckt veranda, balkong i en frontespis. Tomten var omgivet av ett spjälstaket. Brunnshuset var ett societetshus med stor salong med förmak, toaletterum, större serveringsrum. Här fanns piano och tidningar, servering av läskedrycker, mineralvatten. Två gånger i veckan hölls soaréer mellan kl 19-22 och här anordnades också baler, fester och utställningar.⁵⁵ 1883 byggdes det nya moderna Societetshuset byggts i Badhusparken (Societetsparken). Brunnshusets betydelse minskade. Det användes i några år för kurser för Arbetarnes Ring i Varberg, en liberal bildningsförening under ledning av kantorn och fullmäktigeledamoten Alfred Lundgren. Byggnaden revs 1891.⁵⁶

Att Brunnsparken aldrig bebyggts med den ursprungliga planerade kvartersbebyggelsen som karakteriserar övriga staden, kan ha berott på att vägen från hamnen och fästningen löpte in i staden just här. Det var troligen en anseelig trafik av människor och varor och senare av bad- och kurortsgäster. Brunnsparken blev en del av kurortsstadens viktiga stråk mellan torget, kyrkan, brunnshuset ned mot badanläggningarna med kall- och varmbadhus och societetspark. Parker anlades längs stråket för att skapa en fin väg för badortsgästerna, som inte ville bli solbrända under promenaderna. Badhusparken (societetsparken) anlades redan på 1850-talet, Engelska parken på 1860-talet.⁵⁷ Väster om Brunnsparken låg ett annat etablissemang; Pehrssonska trädgården som var en lummig oas bebyggd med ett riktigt sockerslott i trä och olika paviljonger för nöje och förlustelser i form av musik, dans, kortspel och mat. Pehrssonska trädgården revs 1963 och en Konsumbyggnad uppfördes, som omvandlades till galleria omkring 2000.⁵⁸

Efter kurortsepoken tycks Brunnsparken i Varberg ha varit en plats där möten hölls av olika slag. Det var ju en mindre, intimare plats än torget vilket troligen lämpade sig för att hålla tal till en mer begränsad folksamling. Den kan också ha varit en informell del av kyrkplatsen, som allé upp till kyrkans västtorn och huvudingång, efter att Brunnshuset revs.

2.5.b Hur såg Brunnsparken ut?

Inga källor som berättar om hur Brunnsparken sett ut under 1800-talet har hittats inom ramen för denna rapport. Av äldre kartor kan endast utläsas att platsen i stort varit obebyggd, utöver någon byggnad i västra änden på en karta från 1750-talet och 1837-1891 då Brunnshuset låg på platsen. Ett foto på Brunnsparken från tidigt 1900-tal visar en grusad plan med träd i väst-ostliga rader.⁵⁹ En intressant parallell kan dras till Brunnsparken i Göteborg. Den är en av Sveriges äldsta offentliga parker och skapades 1822. Den långsmala ön i Stora hamnkanalen

⁵⁴ Stackell, 1975, s 93

⁵⁵ Petersson, s 226-227

⁵⁶ Hjelmstedt, 2013, s 51

⁵⁷ Varbergs församling arkiv, Vård och underhållsplan, De Fyra Arkitekter, 2006

⁵⁸ Börjesson, Varberg förr och nu

⁵⁹ HKM Bildarkiv, E5848, 1900-tal, vykort, Bildbilaga s 13

fick en utformning i fransk strikt stil innesluten av täta klippta häckar med bl.a. träd i fyra rader och s.k. boskéer med som alkover med sittplatser i hörnorna. Än idag karaktäriserar trädraderna platsen. Platsen kallades länge Järnvägsparken, eller i folkmun Paradiset, tills ett brunnshus öppnades 1834 och den fick namnet Brunnsparken.⁶⁰ Det är ytterligare ett intressant samband, då Brunnsparken i Varberg skapades bara 3 år senare och influenser mycket väl kan ha hämtats från den närliggande storstaden i norr. Om så är fallet är Brunnsparken Varbergs äldsta park. Brunnsparken i Göteborg var inhägnad liksom Societetsparken för att stänga ute oönskade gäster. Det finns dock inget som tyder på att så var fallet i Varbergs Brunnspark, även om det inte är otroligt. Brunnsparken, liksom kyrkotomten ligger något högre än gatorna runt om, visar ett foto från sekelskiftet 1900.⁶¹

T. v. Brunnsparken i Göteborg, 1879, foto Axel Lindahl, <http://www.alltidgot.com/badhus-i-brunnsparken/#.UhxUgylvn3g> T. h. Brunnsparkens trädader 1863, <http://www.platsr.se/platsr/visa/plats/id/51000000081620>

2.5.c 1940-talets planer

Först på 1940-talet verkar planer ha uppstått för ett iordningsställande av platsen. Syftet var att skapa en mer formgiven plats anstående läget i staden och anpassat efter tidens förändringar. Det fanns nu busshållplatser för stadsbussarna på Kyrkogatan i höjd med Brunnsparken. Man ville dock behålla öppenheten så att det även i fortsättningen skulle kunna hållas möten här. 1941 gjordes ett förslag av en arkitekt Krook som i stort innebar att hela parken sätts med Fjäråsgnejs med mönster av silvergnejs. Längs husväggarna i söder placerade han cykelställ. I två rader skulle lindar *Tilia vulgaris* placeras vilket skulle bibehålla allékaraktären upp till kyrkoentrén. Mot Kyrkogatan skulle en rad med Rysk lönn *Acer Tatanicum* planteras. Mellan husväggarna längs södra sidan och cykelställena planerades för en klippt häck av Gullrips *Ribes Aureum* kantad med ett stråk av hasselört *Asarum European* samt murgröna *Hedera Helix*. Vid de snedställda busshållplatserna tänktes rabatter med bl.a. begonior och toffelblommor, *Calceolaria Rugosa Triumph du Nord*. Här och var placerades urnor med utplanteringsväxter. Detta förslag realiserades inte utan följdes av ett nytt förslag av stadsarkitekt Oskar Nygren 1948. Det var stramare och ramade in parken med rätvinkliga gräsytor mot öst, norr, väst med blommande rabatter längs kanterna samt träd lite oregelbundet placerat (kan vara befintliga träd). Även han placerade cykelparkeringar och bänkar längs husväggarna i söder. I en skrivelse till stadsfullmäktige 1950 menar stadsingenjören Josäf Lager att Nygren inte tar tillräcklig hänsyn till busshållplatserna, till

⁶⁰ Trädgårdsföreningen, Vårdprogram, 2007, s 31

⁶¹ Johansson, 2009, s 19

gångtrafiken eller till allén upp till kyrkan. Han beskriver Brunnsparken som en dittills tyst och lugn plats, en värdig uppfartsallé till kyrkan och senare en samlingsplats och korsväg med stadens livligaste gångtrafik och de senaste åren även busshållplatser. Han menar att Nygren skapar en sluten plats, vilket alltså inte var önskvärt eller funktionellt. Lager ansåg trafikfrågan vara den absolut viktigaste att lösa och att Krook tar bättre hänsyn till detta.⁶²

2.5.d Senare tiders förändringar

Inte heller detta förslag verkar ha realiserats. På ett foto från 1958 finns visserligen cykelställen längs husväggarna men inga häckar eller blomplanteringar kan skönjas.⁶³ Det kan ha dröjt till 1968 innan förändringar skedde och då hade det uppenbarligen tagits fram helt nya ritningar till den omdaning som karakteriserar platsen idag.⁶⁴ En bild från 1970 visar en tämligen kal plats med mindre träd i rader planterade i kvadratiska ramar av gatsten, men rikligt med bänkar där folk uppenbarligen gärna satt i solen och en låg rak stenmur mot Kyrkogatan. Denna mur har senare brutits upp med busskurer.⁶⁵ Det finns idag ett antal kvadratiska upphöjda blomrabatter med kant av huggna stenblock. Sommartid placerar två restauranger sina uteserveringar i Brunnsparken. I västra änden finns även en av få kvarvarande telefonkiosker.

Litet tivoli i Brunnsparken

Telefonkiosk i västra kanten.

⁶² Varbergs kommunarkiv, Varbergs stad, Drätselkammaren, F I:2, avslutade akter

⁶³ HKM Bildarkiv, G2077, 1958, Varbergs tidning, Bildbilaga s 18

⁶⁴ HKM Bildarkiv, G6384, 1968, Brunnsparken stensättes och får blomsterplanteringar, foto Hallands Nyheter, Bildbilaga s 15

⁶⁵ HKM bildarkiv G5739, 1970, foto Staffan Mörling, Bildbilaga s 16

3. Nulägesbeskrivning 2013 med kommentar

3.1 Varbergs torg

3.1.a Torgets placering i staden

Torget har samma plats mitt i staden och avgränsas av samma gatunät som ritades upp enligt ett strikt rutnätssystem 1666. Dock skedde en betydande utvidgning 1823 när kyrkogården togs bort samt efter branden 1863 då rådhuset som då låg på nuvarande torgyta brann ned.

3.1.b Torgets inramning

Torget är idag ett tämligen tydligt rum omgärdat av byggnader. Den stora ytan kräver en tydlig inramning för att inte upplevas som allt för vidsträckt och ödslig. Byggnaderna är representativa mer eller mindre offentliga stenbyggnader från 1700-1800-tal med inslag från 1950-talet. Torgmiljön har länge utmärkt sig i den lilla trästaden genom de stora stenbyggnaderna: kyrkan i norr, stadshotellet i väster och Sparbanken i söder som är de mest monumentala byggnaderna. De tycks korrespondera med varandra över ytan och höjer sig som landmärken över övrig bebyggelse. Mot öster är byggnaderna lägre med det gamla rådhuset och bankhuset från 1950-talet som dock är ett fint exemplar på arkitektur från denna tid. Hörnbyggnaderna är också viktiga för rumsskapandet. Kyrkan upptar inte hela norra sidan vilket vägs upp av den högresta trädkransen.

I söder är dock inramningen något upplöst då trädgårdarna med staket som tidigare flankerade Sparbanken tagits bort och ersatts av en parkering i öster och en liten torgyta i väster. På något sätt känns det ännu som att det tomrum som skapades av branden 1863 när hela den södra delen av staden brann ned inte riktigt återfått sin balans utan ännu flyter ut i hörnen. Vidare skiljs Sparbanken från torget av Bäckgatan som den enda trafikerade gatan vid torget. Trafik i någon form har alltid varit en del av torgets och stadens liv, och medför liv och rörelse. Trafik kan se ut på många olika sätt, och bör få vara en del av stadslivet i någon form.

Torget har en tämligen tydlig inramning av stora byggnader

3.1.c Växtlighet på torget

Sedan sent 1930-tal har det funnits träd på torget. De hade då en gles placering som mjukade upp stramheten samtidigt som torget hade kvar sin öppna och ändå strikta, rätlinjiga stadsmässiga karaktär. Träden har en viktig funktion, då torget är så stort i förhållande till staden och det har en mycket stram planering. Träden mjukar upp och skapar "hållplatser" på

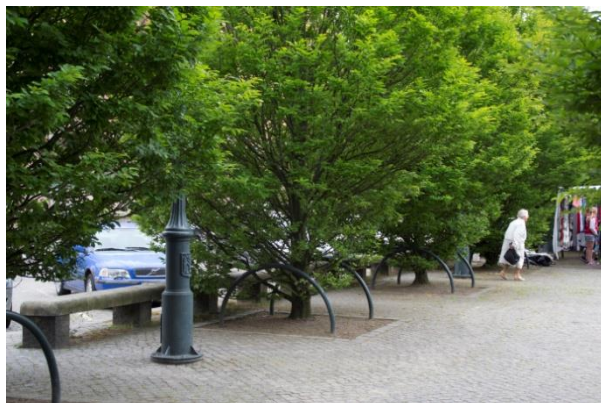
den stora ytan. De har dock fått en Samma uppgift får de blomarrangemang som växlar under årstiden i form av stora flyttbara urnor/fat med säsongsväxter, utöver den dekorativa funktionen.

I mitten av 1990-talet planterades en större mängd träd, avenbok, läng hela östra, södra och västra sidan. Träden är lågväxande, kanske med en tanke att inte förta byggnaderna. Trädens stammar är låga och den droppformade trädkronan tar vid redan efter några decimeter. Detta innebär att de har fått en mycket dominant inverkan på torget och sommartid döljs byggnaderna runt torget. De döljer även den långa stenbänk som skapades 1938 längs södra sidan och det är knappt möjligt längre att slå sig ned på denna och studera folklivet. Utöver den täta trädkransen finns det ett antal ekar på "platån" på torgets östra del.

3.1.d Dekorativa inslag på torget

Mitten av torget markeras endast vid jultid. Då placeras julgranen på torget sedan några år tillbaka, vilket är positivt efter att den haft en mer undanskymd placering i Brunnsparken. Torget är stadens centrum och mitt och kan därför gärna markeras på olika sätt.

Från 1880-talet till 1938 var den s.k. brännvinsringen det enda dekorativa inslaget mitt på torget. Den var dekorativ och estetisk men blev även en orienteringspunkt som markerade mitten på den stora ytan. Den var troligen effektfull med sin växtlighet inramad av ett sirligt smidesstaket på den vida stenytan. Den räddades till eftervärlden i Esplanadparken, även om dess effekt förts något i en i övrigt grönskande miljö.

Träden runt torget döljer det mesta.

T.v. Brännvinsringen står numera Esplanadparken i kvarteret Postmästaren. T.h. ekarna på torgets östra del.

Den enda dekorativa inslaget på torget idag är *Badande ungdom* av Bror Marklund, i sin fontänbassäng av granit. Den tillkom i den stora omdaning av torget 1938, som bygger på försköning genom att ordna, strama upp, bygga vidare på stadens rätlinjighet och stentradition. Det är också tydligt att man här inte ville markera torgets mitt vilket skapar flexibilitet för torget. Dock ville man skapa händelser på den stora ytan, dels genom skulpturen, terrassering av ytan som sluttar upp mot öster, flaggstänger, viss uppmjukning med träd, men ändå bevara den öppna stora platsen i stadens mitt. Själva skulpturdelen är också en mjuk kontrast till den strama huggna stenen.

T.v. *Badande ungdom* på Torget. T.h. Torgkiosken

3.1.e Torgkiosken

Det tycks länge ha funnits någon typ av kiosk på platsen även om den aldrig varit så stor som nu. Den fyller givetvis en viktig funktion på platsen, som kiosk och toaletter, men också som del av torgets inramning och rumsskapare. Då byggnaderna bakom i kvarteret Apotekaren är låga och kyrkan omges av öppen mark hade även detta hörn av torget kunnat bli flytande och odefinierat. Dock innebär byggnadens placering ett ingrepp i muren runt kyrkotomten och förtar också mycket av siktlinjen mot kyrkobyggnaden. Kiosken har inget arkitektoniskt värde men karakteriseras tydligt av sin tillkomsttid på 1980-talet då arkitekturen var tung, stora tunga tak med breda tjocka taksprång, mörkt fasadtegel, där detaljutformningen spelade en oväsentlig roll.

3.1.f Torgets markbeläggning

Torget sattes med kullersten efter att kyrkogården minskades 1824. Kullerstenen lades i ett enkel mönster. Trots Varbergs framgångsrika stenhuggarindustri, fick inte torgen och gatorna omkring huggen sten förrän 1938. Just sten som material fick en stor betydelse i torgets formgivning, inte bara genom marksten utan även i stenbänken i söder, stenkanten på bassängen och runt kyrkan. Gatorna markeras med större stenar och de låga terrasseringarna mot öster är i sten. Stenen är hård och kantig, men har också en levande yta som slipas ned med åren och värms upp i solen vilket skapar sittplatser runt om på torget.

3.1.g Torghandeln

Torghandeln är en tradition som är ovanligt omfattande i Varberg, ett av stadens kulturhistoriska arv som i högsta grad är levande. Varje onsdag och lördag fylls torget av handlare, än rikligare sommartid. Placeringen av stånden har ändrats, från stråk i väst-östlig riktning ligger raderna numera i nord-sydlig linje samt ett stråk längs Torggatan. Det som ännu lever kvar är tyghandlarnas placering vid kyrkan.

T. v. Torghandel med klutabodarna vid kyrkan. T.h. cykelställ finns längs västra och östra kanten av torget.

T. v. Skyltning på torget som ansluter till ett "gammaldags" tema vilket kan passa i miljön. T.h. Bilparkering finns längs södra sidan på Bäckgatan.

3.1.h Övrigt

Belysning - Gatlyktor av 1800-talskaraktär, gjutjärn, svart, Varbergs stadsvapen.

Soptunnor - väl anpassad form, placerade i ytterkanter.

Cykelställ - välanpassad form, placerade längs västra och östra sidan av torget

Parkeringar - Varbergs torg är så gott som bilfritt med gata för trafik endast längs södra sidan, där det även finns parkeringsplatser.

Bänkar och sittplatser finns fasta runt träden i den östra delen, träsits som vilar på block av huggen granit. I anslutning till torgkiosken men på södra sidan Torggatan finns fasta små barbord med enkla pallar fästa vid bordets ben.

Västra entrén till kyrkan

3.2 Varbergs kyrka/kyrkotomten idag

Varbergs kyrka byggdes 1769-72, arkitekt F. A. Rex, och har i stort bevarat sitt utförande med långhus i sten med femsidig bruten koravslutning i öster. Det högrest västtornet med öppen lanternin och mansardtak över långhuset täckt med kopparplåt reser sig som landmärke över stadens bebyggelse, även om det får allt fler konkurrenter i stadens siluett. Sakristian mot norr byggdes till 1961 efter ritningar av arkitekt I Uddenberg.

3.2.a Kyrkans placering i staden

Kyrkan med omgivande kyrkogård fick sin placering 1666 och har behållit sin plats även om begravningsplatsen är borttagen sedan början av 1800-talet och därmed minskades. Tomten har därmed fått en rektangulär form i väst-östlig riktning och därmed har fått en annan form i rutnätet än även om den ännu är rätvinklig.

Kyrkotomten ligger upphöjd i förhållande till omgivande mark och verkar ha gjort så under lång tid. Vad det beror på har inte källorna belyst, men det kan tänkas att den nuvarande kyrkan byggdes på resterna av den som förstördes i brand på 1700-talet. Denna höjning skiljer

tomten från omgivande gator och torg på ett tydligt sätt och skapar en markering att den är och står för något annat än den omgivande staden.

3.2.b Kyrkotomtens inramning och entréer

Kyrkotomtens inramning har varierat under århundraden, från hög mur, enkelt staket, hagtornshäck, till inget alls utom stensatt terrasskant och träd. Nuvarande kyrkogårdsmur byggdes vid torgets omläggning 1938-39. Det är en låg kallmurad stödmur med kvaderstenar i olika storlekar och med tätslutande fogar och överliggare av tjocka, jämna hällar vilka sammanfogas av huggna spetsar önot och fjäderö. Muren är byggd i rödgranit hämtad från Hästhagabergen i södra delen av staden.

T.v. Trappa mot Kyrkogatan i norr. T.h. kraftig grindstolpe med minnesplatta vid sydöstra entrén till kyrkotomten.

I muren finns idag sex öppningar. I väster ligger en bredare stentrappa med räcken som leder upp till huvudentrén i västtornet. I norr finns tre och i sydväst en trappa med enkla svartmålade smidesräcken. I sydöst finns en bredare öppning som leder direkt ut till torget. Öppningen har något högre murpelare på ömse sidor med minnesstenar. På den östra pelaren står 1938-39 lades ånyo detta torg i då utfördes jämväl torgbrunnen och denna mur. På den västra är inskriften 1824 lades ånyo detta torg på allmen bekostnad. I nordöstra hörnet ligger infartsrampen som tillkom på 1990-talet, väl anpassad till muren och markbeläggningen runt kyrkan.

Kyrkotomten har troligen varit inramad av träd sedan 1700-talet då teckning från ca 1800, se sidan 14, visar på tämligen stora träd av varierat slag. Dessa träd togs troligen ned i samband med att kyrkogården togs bort på 1850-talet då en målning från 1859 visar på en jämn rad av små unga träd. Trädkransen består idag främst av almar, vilka kan vara de som planterades på 1850-talet, tyvärr drabbade av almsjuka. Det finns även två äldre lindar i trädkransen, en i sydvästra hörnet samt en mot norr. De kan troligen vara något yngre än almarna. I östra delen av kyrkotomten har trädkransen tunnats ut betydligt, inte förnyats efter fällning och det står endast två yngre lindar här.

Trädkransen består av några mycket gamla högre träd, varav flera börjar visa spår av sjukdom.

T.v. Infotavla vid kyrkan. T.h. stensatta gångar mellan gräsytor är en del av kyrkotomtens karaktär.

3.2.c Kyrkotomtens markbeläggning

Kyrkotomtens utformning innanför murarna fick sin form i början av 1980-talet. Gräsmattor täcker markytorna mellan stödmuren och fasaderna. Gångarna och entréplanerna är gatstensbelagda med en kantsten mot kringliggande gräsytor som ligger något högre än gångarna. Stenen är lagd i bågmönster av små knot. I norra kanten av tomten finns snedställda P-platser. Det har tidigare funnits blomrabatter som är borttagna.

3.2.d Övrigt

Runt kyrkan finns gröna belysningsstolpar i äldre modell av gjutjärn med glasad lykta, tämligen väl anpassade till miljön.

Det finns informationstavlor söder om tornet och söder om koret.

Brunnsparken sedd från öster med skulptur i koppar på stensockel.

3.3. Brunnsparken idag

3.3.a Brunnsparkens placering i staden

Brunnsparken var en del av ett kvarter i rutnätsplanen från 1666, som dock enligt ursprungsplanerna skulle ha bebyggts. Av någon anledning blev tomterna aldrig bebyggda förrän Brunnshuset byggdes 1837 och Brunnsparken skapades. Även om parken ansluter till torget så har den snarare en historisk och även visuell anknytning västerut mot parkstråket till hamnen och fästningen. I viss mån även till kyrkan även om träden bryter den tydliga kopplingen. Platsen var länge en del av ett stråk västerut mellan hav/hamn/fästning/kurort och innerstad.

3.3.b Brunnsparkens inramning och entréer

Platsen har en tydlig inramning. Mot söder reser sig husen som en kompakt mur och på övriga sidor bildar träden placerade i rader en skärm mot omgivningen. Bortom träden reser sig kyrkans västtorn och byggnaderna på andra sidan Kyrkogatan. En låg mur avgränsar platsen i markplan, mot Kyrkogatan i öster och Västra Vallgatan i väster. Muren är utförd i samma stil som vid kyrkan, men modernare och inte lika hantverksmässigt utförd. Stenarna är maskinellt slipade och sågade med jämnare stenar. Mot Kyrkogatan bryts muren för fyra busskurer. Inne i kurlerna är muren ersatt av en stödmur i gjuten betong. Mot väster finns två större öppningar i muren, dels en som en ramp i södra hörnet och en trappa i norra hörnet.

T.v. Tätt trädrad, mur och busskurer ger Brunnsparken ett slutet intryck. T.h. Den låga muren mellan Kyrkogatan och Brunnsparken har en utformning som ansluter till stödmuren runt kyrkotomten.

3.3. c Växtlighet i Brunnsparken

Brunnsparken tycks länge ha varit planterad med träd i väst-östliga rader. Träden består av lönn, kastanj, lind och platan. Varje träd är placerat i en kvadratisk stenram. Ofta har marken satts sig och ramarna blivit ojämna. Den rätlinjiga strukturen förstärks ytterligare av kvadratiske upphöjda rabatter med stödmurar av huggen röd granitsten. Rabatterna planteras med säsongsblommor.

3.3.d Brunnsparkens markbeläggning

Markbeläggningen består av gatsten lagd i rutmönster i röd granit, med grå sten inne i rutorna.

3.3.e Övrigt

Uteserveringar - I Brunnsparken finns idag två restauranger som sommartid anlägger uteserveringar. Dessa ligger intill husväggarna men breder ut sig på platsen så att de "krockar" med rabatterna och ett träd har fått tas ned. Det blir sammantaget många stopp, hindrar flödet av gångtrafikanter.

Utsmyckningar - Ungefär mitt i Brunnsparken finns en liten skulptur placerad på en jämn huggen stensockel av lust röd granit. Skulpturen *Livscykeln* är gjord av Bernard Anderson i koppar med motiv i relief åt fyra håll. Enligt en mässingsplakett på sockeln är den tillägnad alla som osjälvviskt arbetat för barnens dag, från 1975.

Belysning - gatlyktor i 1800-talsstil, gjutjärn, grönlackerade, samma som på torget

Soptunnor - grönlackerade, i uttänkt formgivning, dock mindre lyckad placering vid entrén vid Kungsgatan, där det även finns en stor mängd olika typer av skyltar som sammantaget skapar ett rörigt intryck.

Sittplatser - Det finns flera utplacerade bänkar i parken och murarna erbjuder sittplatser.

Kungsgatan mellan kyrkan och Brunnsparken har en rörig och ogenomtänkt entré.

Trångt mellan blomplanteringarna och uteserveringarna i Brunnsparken sommartid.

3.4 Samspel mellan platserna

Varbergs torg, Kyrkan och Brunnsparken ligger samlade mitt i Varbergs stad. Kyrkan och torget har en tydlig identitet, en sedan länge etablerad centrumfunktion, mitt i staden i ursprungligt läge.

Ett torg är ett traditionellt inslag i en stad, en mittpunkt, mötesplats, för handel och angelägenheter som rör allmänheten. Det är en öppen plats i staden, ofta omgiven av viktiga byggnader. Offentliga utsmyckningar med stort symbolvärde är vanlig del av en torgmiljö. I Varberg finns de centrala och monumentala byggnaderna och en dekorativ skulptural utsmyckning även om den har en mer neutral innebörd än många andra stortorg. Här finns ännu mötesplatsen för handeln, torghandeln och andra evenemang.

Kyrkan har en egen roll som haft stor betydelse sedan medeltidens början, en viktig del i människors liv och i samhällets, även om rollen ändrats betydligt de senaste årtiondena. Med kyrkobyggnader och kyrkotomter följer en omfattande historik, symbolik som speglas i utformningen och också skyddas genom en egen lagstiftning. I Varberg finns en tydlig gräns mellan kyrkotomten och den omkringliggande staden, men den är i högsta grad en del av torgmiljön och har så varit sedan staden grundades. Kyrkan är det högsta landmärket och upptar en hel sida av torget och den stod länge för den ena grönskan i torgmiljön. Kyrkan kommunicerar med de andra stora monumentala byggnaderna vid torget. Det genomfördes även en genomtänkt utformning av både torget och kyrkotomten 1938-39 som ännu präglar platserna. De hänger därför samman på ett naturligt sätt även genom entréerna vid torgkiosken som ligger i nivå med torget här. Stödmuren mot torget är också lämpad som sittplatser.

Kyrkan är en viktig del i torgmiljön, och torget s öppenhet lyfter fram kyrkans arkitektur.

Brunnsparkens identitet är svagare och utformning spegla en otydlig idé om vad det är för en plats, hur den ska se ut och användas. Då Kyrkan och torget tydligt hänger samman, sluter sig Brunnsparken mot omgivningen. Platsen har dock haft en funktion i staden genom historien som gjort att den inte bebyggts. Under en period hade den en tydlig anknytning till kurorten och kan ev. ha fungerat som en förbindelselänk mellan olika noder (kurort, fästning, hamn, stad, kyrka) utan att ha en egen stark platsidentitet. Brunnsparken vändes därför mot väster, bort från staden mot stråket ned till hamn och kurort. Detta samband har dock brutits under sent 1900-tal genom andra vägdragningar, hög tät trädkrans och muren mot Västra Vallgatan och byggandet av Konsum/Gallerian, träd framför kyrkan. Brunnsparken skulle kunna få en tydligare återanknytning mot väster omen också mot torget och kyrkan.

Brunnsparken från väster.

4. Kulturhistoriskt värde

Varbergs torg och Brunnsparken har sedan länge ett konstaterat värde då de ingår i ett riksintresseområde för kulturmiljövården som delar av 1800-talsstadens småskaliga bebyggelsekaraktär, tillsammans med rutnätsplanen från 1660-talet som gav stadskärnan sin ännu bestående form. Kyrkotomten har ett kulturhistoriskt värde enligt Kulturminneslagen, då den tillkom före 1940. Då dessa värde- och skyddsinstrument är mycket generella ska nedan preciseras mer var detta värde ligger.

Platserna har stora kontinuitetsvärden och stadsbyggnadshistoriska och samhällshistoriska värden. De har symbolvärden för staden och Brunnsparken även för kurortstraditionen. Som öppna platser i staden har de miljöskapande värden och i viss mån även estetiska och arkitektoniska värden genom sin utformning.

4.1 Vilka konkreta värden finns att bevara?

4.1.a Generellt

- Placering som härrör från stadsplan 1666
- Platsernas gränser som för kyrkotomten härrör från 1824, för torget från 1824 och 1863. Brunnsparken som kvarter från 1666 men som plats med namnet Brunnsparken kan 1837 ses som ursprungsdatum.
- Rutnätsplanen med omgivande gator: Torggatan, Kungsgatan, Kyrkogatan, Bäckgatan, Drottninggatan, dvs. gatorna som rena raka siktlinjer genom innerstaden.

4.1.b Varbergs torg

- En tämligen öppen plats på en stor yta.
- Inramningen av kulturhistoriskt värdefulla välbevarade byggnader, några monumentala av högt arkitektoniskt värde.
- 1938-39 utformning som för torget innebär stenläggning på marken, Bror Marklunds fontän, terrassering av den östra delen, stenbänk mot söder, vilket har ett värde genom sin ålder, med estetisk, hantverksmässig och materialmässig kvalitet, med anknytning till stadens stenhuggartradition.
- Någon typ av trädplantering då denna företeelsen tillkom 1938-39 då torget för första gången fick en medveten helhetsomdaning.
- Torghandeln som företeelse.
- Någon typ av fristående kioskbyggnad, dvs. företeelsen som verkar ha funnits i alla fall sedan 1930-talet, inte själva befintlig byggnad och inte placeringen intill kyrkomuren.

4.1.c Kyrkotomten

- Trädkransen som funnits sedan 1700-tal och är förbunden med en lång historisk tradition och symbolik. (Trädkrans i form av träd som nära tomtens yttre gränser.)
- Stödmuren runt kyrkotomten då den är en del av torgomdaningen 1938-39 och har ett värde genom sin ålder, med estetisk, hantverksmässig och materialmässig kvalitet, med anknytning till stadens stenhuggartradition.

- Stentrapporna med enkla smidesräcken enligt samma värdering som ovan.
- Pelarna med minnesinskriftioner.
- Stenbelagda gångar mellan gräsytor.
- Kyrkan är skyddad genom Kulturminneslagen och är viktig ur kulturhistoriskt synvinkel, både som kyrka men även stadshistoriskt och miljömässigt. Enligt riksantikvarieämbetets bebyggelseinventering, anges följande som särskilt viktigt att tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön:
 - Kyrkotomtens stenbelagda gångar och träd.
 - Exteriörens gustavianska prägel.
 - Den fasta inredningen från 1800-talet.
 - Glasmålningarna i koret från 1960.
 - Jerk Altons omgestaltung av kyrkorummet 1998-2000.
 - Dopfunten i ek från 1600-talet.

4.1.d Brunnsparken

- Platsen med hävd sedan 1666, obebyggd eller endast delvis bebyggd.
- Magasinsbyggnaderna som bildar en tydlig gräns mot söder.
- Träd i rader i väst-östlig riktning sedan 1800-tal (1837?).

5. Rekommendationer

5.1 Generellt

5.2 Varbergs torg

- Att bevara öppenheten behöver inte innebära att inget kan byggas, viss väl anpassad fristående bebyggelse skulle till och med kunna stärka rumsbildningen.
- Den utformning som torget fick 1938-39 skall respekteras, ligga till grund eller finnas med som en utgångspunkt för framtida förändringar.
- Växtligheten är ett viktigt inslag i torgmiljön men har idag blivit allt för dominant och skymmer värdefull arkitektonisk inramning av torget.

5.3 Kyrkotomten

- Det bör finnas en trädkrans runt kyrkan. Då almsjukan börjat angripa träden bör snarast tas fram en plan för nyplantering. Innan sjuka träd tas ned bör alternativ ha tagits fram. Då det viktiga är att det finns en krans av träd längs tomtgränsen kan dock placering, lämplig trädsort och storlek diskuteras fram i samråd mellan församling, länsstyrelse och annan expertis. Det är lämpligt att en hel krans återskapas men det bör finnas utrymme för luft mellan trädkronorna även när träden är fullvuxna.
- Stödmuren bör bevaras som en tydlig inramning runt tomten, men placering av öppningar kan förändras för att bättre anpassas efter tydliga och väl underbyggda behov, t.ex. tillgänglighet och öppenhet mellan stad och kyrka. Trappor bör även i fortsättningen ha samma utformning som tidigare även vid ändrad placering eller bredd. Ramper kan utformas i enlighet med befintlig ramp mot nordost.
- De stenbelagda gångarna och gräsytorerna har ett värde, men det är främst utformningen som är av värde. Gångarnas placering och sträckning kan förändras. Marken bör även i fortsättningen bestå av delvis gräs.
- Det har även funnits dekorativa blomplaneringar tidigare. Genomtänkt och väl anpassad växtlighet eller andra inslag i miljön kan tillkomma men bör inte få bli för dominant.

5.4 Brunnsparken

- Brunnsparken behöver få en identitet som grundas på en idé om vad den ska fylla för funktion i staden. I handlingar från 1940-talet beskrivs Brunnsparken som ett stråk, en passage, en förbindelselänk men även en plats för möten. Dagens park är tämligen sluten och fylld med hinder för människor som vill passera igenom eller hålla möten. Inslagen i parken bör renodlas, få mer flexibel, funktionell och estetisk utformning.
- Byggnaderna i kvarteret Brunnsparken har höga kulturhistoriska värden, och flera är äldre magasinsbyggnader. Deras karaktär skapar dock en murliknande uttryck mot parken. Med respekt och känslighet kan det vara möjligt att öppna upp fasaderna något.

- Utöver trädraderna är inslagen i Brunnsparken sentida och har inga större kulturhistoriska värden, varför det ur det perspektivet inte finns så mycket fysiskt att bevara. Dock bör förändringar anpassas till riksintresset och kulturhistoriskt värdefull bebyggelse runt om.
- Förbindelsestråket mellan Brunnsparken och kurortsmiljön vid hamnen skulle kunna återupprättas.

6. Sammanfattning

Kulturmiljö Halland har tagit fram ett kulturhistoriskt underlag för Societetsparken på uppdrag av Varbergs kommun. Genom litteratur- och arkivstudier samt analys på plats har en översiktlig sammanställning av parkens historia gjorts för att ta klagöra parkens kulturhistoriska värden.

6.1 Befintligt skydd av kulturhistoriska värden

Varbergs torg, Brunnsparken och kyrkotomten ingår i en kulturmiljö av Riksintresse enligt Miljöbalken som delar av 1600-talsstadens rutnät och småskalighet sedan 1800-talet. Området är även klassat som fornlämningsområde enligt Kulturminneslagens andra kapitel. Kyrkan liksom kyrkotomten skyddas genom Kulturminneslagens fjärde kapitel. De tre platserna omfattas huvudsakligen av en detaljplan från 1934 vilken inte tar upp kulturhistoriska värden. För att ändå kunna tillgodose kulturhistoriska värden finns en bevarandeplan för staden från 1980-talet. Kommunen har vidare i samarbete med länsstyrelsen och Kulturmiljö Halland tagit fram en digital inventering av alla kulturhistoriskt värdefulla byggnader i Varbergs kommun, 2009. Sedan 2012 finns även ett underlag som tar upp den kulturhistoriska miljön i innerstaden Varbergs stadskärna. NAI Svefa. Dessa underlag fokuserar dock på bebyggelsen och tar inte upp platserna.

6.2 Historik

Efter en omfattande brand på 1660-talet återuppbyggdes Varberg på nuvarande plats, enligt en ny stadsplan med för tiden karaktäristiskt ideal med rätvinkligt gatusystem och rektangulära kvarter. Successivt växte en småskalig agrar köpstad fram dominerad av småskalig trähusbebyggelse i en till två våningar. Undantaget torgmiljön där det byggdes en del stenhus efter stadsbranden 1863 och omkring sekelskiftet 1900. Under 1900-och 2000-talet har staden successivt kompletterats med nya byggnader och delar av den äldre bebyggelsen har rivits och ersatts av nya hus, men torgmiljön har behållit sin karaktär.

6.2.a Varbergs torg

Torget har legat på samma plats sedan staden grundades 1666 men utökades mot norr i samband med att kyrkogården togs bort 1824. Då belades torget med kullersten. Torghandeln var tidigt en viktig företeelse på torget. Efter en omfattande stadsbrand 1863 växte torget ytterligare efter att stadens rådhus som stod på torget brunnit samt mot söder. Ett nytt rådhus byggdes genast, men det tog nära 40 år innan de övriga brunnna tomterna var återbebyggda. Vid den norra sidan av torget ligger dock ännu några av stadens äldre hus från 1700-talet. Idag finns även några byggnader i 1950-talsarkitektur vid torget. Den enda utsmyckningen på det stora vidsträckta torget var länge den s.k. Brännvinsringen från 1883. Först 1938-39 togs ett helhetsgrepp för omdaning av torgmiljön som även kom att omfatta kyrkotomten. Markytan belades med huggen gatsten, Brännvinsringen togs bort och istället placerades en skulptur av Bror Marklund i en fontän, träd planterades. Torget har i stort behållit denna utformning, men vissa förändringar har genomförts under senare delen av 1900-talet; alla gator utom Bäckgatan har blivit gågator, en större torgkiosk byggdes på 1980-talet, ett stort antal träd planterades på 1990-talet. Under 2010-talet har stadshotellet byggt en permanent tillbyggnad på torget.

6.2.b Kyrkotomten

Även Varbergs kyrka har haft samma placering sedan staden grundades. Den nuvarande kyrkan stod färdig 1772 och omgavs av en kyrkogård kantad av en hög stenmur, troligen vitkalkad och krönt med någon typ av sten eller tegel, ingångar från flera håll. Innanför muren fanns höga träd. Det ansågs sedan 1700-talet att trädkransen hade en renande effekt på luften

och skulle kunna hindra spridning av smittosamma sjukdomar. I början av 1800-talet kom också lagar att kyrkogårdarna skulle vårdas som en värdig viloplats, förbud mot gravsättning inne i kyrkorna. Riksdagen beslöt även att begravingar på kyrkogårdar inne i städer och byar måste upphöra p.g.a. att de kunde sprida smitta och ohälsa. Det var troligen därför som kyrkogården togs bort till stora delar 1824 och gravarna förstördes. 1852 stod Östra kyrkogården färdig och även de sista gravarna runt kyrkan togs bort. Nu togs även muren bort, en ny trädkrans planterades, vilken i alla fall delvis kan vara de träd som står kvar idag. Sedan har inramningen varierat från enkelt trästaket, klippt hagtornshäck, järnstaket till inget alls utom en kullerstensbelagd sluttning mot omgivande gator då kyrkotomten ligger på en högre nivå. Sedan 1938-39 omges kyrkotomten av en låg kallmurad stödmur i rödgranit vilken står i samklang med det övriga torget. Till tomten leder flera enkla stentrappor, samt en bredare infart omgiven av minnesstenar. Sedan 1994-95 finns även en infart för fordon från nordost. Marken med gräsytor inramade av gångar i huggen mönsterlagd gatsten härrör huvudsakligen från 1982 då trädkransen kompletteras med tre lindar. Trädkransen har därefter tunnats ut, blomrabatter har tagits bort och 2013 är det tydligt att almsjukan börjat angripa kvarvarande almar.

6.2.c Brunnsparken

Kvarteret Brunnsparken var redan 1666 en del av kvarterstrukturen i staden, tänkt att bebyggas vilket dock aldrig skedde i den norra halvan, förrän kurortens brunnshus byggdes på platsen 1837. Brunnshuset var i det närmaste ett societetshus och platsen fick namnet Brunnsparken. Parken var en del av ett evenemangsstråk i tidens kurortsliv, mellan torg, kyrka, brunnshus, Perssonska trädgården, Engelska parken, Badhusparken (=Societetsparken) och badhus. Brunnshuset revs efter att Societetshuset byggts 1883. Brunnsparken tycks länge ha saknat en medveten utformning, med en grusad plan med träd i väst-östliga rader. Det tycks ha varit en plats där möten hölls av olika slag. På 1940-talet fanns planer på att ställa i ordning platsen, vilket inte tycks ha skett förrän 1968 då parken fått en låg mur och kvadratiska upphöjda blomrabatter med kant av huggna stenblock. Senare har busskurer placerats längs muren och sommartid placerar två restauranger sina uteserveringar i Brunnsparken.

6.3 Torget, Kyrkotomten, Brunnsparken idag

6.3.a Varbergs torg idag

Torget har kvar sin placering sedan 1666 med utökningar från 1800-talet. Det har en tydlig inramning av flera för staden stora, viktiga byggnader med arkitektoniska och kulturhistoriska byggnader. Dock är inramningen mot söder något mer upplöst. Bäckgatan i söder är idag den enda trafikerade gatan vid torget. Trafik i någon form i en stad, vid ett torg kan dock ses som ett kulturhistoriskt inslag. Längre stod kyrkans trädkrans för den enda växtligheten vid torget. På 1930-talet planterades några träd i den östra delen för att mjuka upp stramheten och vidsträcktheten på den stora stenytan. Sedan 1994-95 har dock träden blivit ett allt mer dominant inslag i torgmiljön, och förtar övriga inslag som arkitektur och stenarbeten. 1938-39 placerades skulpturgruppen och fontänen Badande ungdom på torget och är än idag den enda konstnärliga utsmyckningen. Övriga inslag i miljön är torgkiosken från 1980-talet, som är en viktig företeelse om än inte av högre arkitektonisk kvalitet. Torghandeln är en tradition som är ovanligt omfattande i Varberg, ett av stadens kulturhistoriska arv som i högsta grad är levande.

6.3.b Kyrkotomten idag

Kyrkan med omgivande kyrkogård fick sin placering 1666 och har behållit sin plats även om begravningsplatsen är borttagen sedan början av 1800-talet och därmed minskades. Tomten har därmed fått en rektangulär form i väst-östlig riktning och därmed har fått en annan form i rutnätet än även om den ännu är rätvinklig. Kyrkan är välbevarad sedan 1772. Tomten ligger högre än omgivande mark vilket i sig bildar en avgränsning. I övrigt omges tomten av stödmuren från 1938-39. I muren finns idag sex öppningar med enkla stentrappor med enkla smidesräcken. Trädkransen av alm kan vara från 1850-talet som nu drabbats av almsjukan. Den består även av två lindar, men har tunnats ut betydligt framför allt mot öster. Marken täcks av gräsmattor med slingrande stenlagda gångar i gatsten lagd i bågmönster av små knot. I norra kanten av tomten finns snedställda P-platser.

6.3.c Brunnsparken idag

Brunnsparken har en central placering i staden, och har varit obebyggd sedan 1666, utom av mindre uthus och Brunnshuset på 1800-talet som också gav platsen dess namn. Platsen har en tydlig inramning, höga husen i söder och en hög och tät trädkrans. Bortom träden reser sig kyrkans västtorn och byggnaderna på andra sidan Kyrkogatan. En låg mur avgränsar platsen i markplan mot öster och väster. Muren är en modern variant av muren runt kyrkan. Mot öster bryts muren av fyra busskurer. Träden står i två rader i väst-östliga rader, samt några längs den östra och västra kanten och består av lönn, kastanj, lind och platan. Varje träd är placerat i en kvadratisk stenram, som blivit ojämna pga trädrötter och markrörelser. Den rätlinjiga strukturen förstärks ytterligare av kvadratiska upphöjda rabatter med stödmurar av huggen röd granitsten. Rabatterna planteras med säsongsblommor. Markbeläggningen består av gatsten lagd i rutmönster i röd granit, med grå sten. Det blir sammantaget många stopp som hindrar flödet av gångtrafikanter. Belysning av gatlyktor i 1800-talsstil ansluter till de som finns på torget.

6.3.d Samspel mellan platserna

Varbergs torg, Kyrkan och Brunnsparken ligger samlade mitt i Varbergs stad. Kyrkan och torget har en tydlig identitet, en sedan länge etablerad centrumfunktion och symbolvärden mitt i staden i ursprungligt läge. I Varberg finns en tydlig gräns mellan kyrkotomten och den omkringliggande staden, men den är i högsta grad en del av torgmiljön och som inramning och det högsta landmärket, samt står för grönska i torgmiljön utan att förtä ytan. Utformning av torget och kyrkotomten 1938-39 präglar platserna vilket skapar samklang. Muren mot torget är också lämpad som sittplatser och blir därför en del av stadslivet. Brunnsparkens identitet är dock svagare vilket speglas i utformningen. Då Kyrkan och torget tydligt hänger samman, sluter sig Brunnsparken mot omgivningen. Platsen har dock haft en funktion i staden genom historien som gjort att den inte bebyggts. Det historiska sammanhanget med kurorten har dock brutits visuellt ta genom andra gatusträckningar, vägdragningar, byggandet av Konsum/Gallerian, hög tät trädkrans och mur.

6.4 Kulturhistoriska värde

Varbergs torg och Brunnsparken har sedan länge ett konstaterat värde då de ingår i ett riksintresseområde för kulturmiljövården och kyrkotomten har ett kulturhistoriskt värde enligt Kulturminneslagen. Det kulturhistoriska värdena ligger bl.a i följande:

- Placering och som delar i den Rutnätsplanen från stadsplan 1666, med justeringar i gränser från 1824 och 1863.
- Torgets stora öppna yta inramad av kulturhistoriskt värdefulla välbevarade byggnader, några monumentala av högt arkitektoniskt värde. Karaktär från 1938-39-års utformning som mjukas upp av trädplantering. företeelse som Torghandeln och kioskbyggnad.
- Kyrkotomtens trädkransen, stödmuren runt kyrkotomten och stentrapporna, pelarna med inskriptioner i sydöstra hörnet vid torgkiosken, stenbelagda gångar mellan gräsytor och kyrkobyggnaden, Öppen plats med Träd i rader i väst-östlig riktning samt inramning av äldre kulturhistoriskt värdefulla byggnader i söder.

6.5 Rekommendationer

Bevara ovanstående kulturhistoriska värden. Det är få rent fysiska inslag som är bevarandevärda, vilket öppnar för förändringar och kompletteringar om de utförs med repsekt och känsla för det befintliga, liksom för riksintressets karaktär. Växtligheten bör inte få bli för dominant då det inte handlar om parker utan stadsmiljöer, trots Brunnsparkens namn. Den har aldrig haft en ren parkkaraktär. Inslagen i Brunnsparken bör renodlas. För Kyrkotomten bör snarast upprättas en plan för att ersätta sjuka träd och som åter får bli en hel trädkrans.

7. Källor

7.1 Litteratur och tryckta källor

- Bennett, Robert, Forsström, Margit, *Kyrkorna i Varberg i Sveriges kyrkor*, Halland, 1980
- Broberg, Birgitta, *Medeltidsstaden 31*, Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer, 1982
- Börjesson Peter, *Varberg förr och nu*, BCB Bröderna Carlssons boktryckeri AB Varberg, 2005
- Johansson, Yvonne uppsats, 7,5 p, *Parkens betydelse i Varbergs kulturliv och dess roll i det urbana livet, från ca 1860-1925*, skriven inom kursen för Hallands kulturhistoria II vid institutionen för Data- och Affärsvetenskap, Högskolan i Borås, 2009.
- Kärrdahl, Thor, *Varbergs kyrka och församling genom tiderna*, Varbergs församling, BCB Bröderna Carlssons Boktryckeri AB, Varberg, 1972
- Nai Svefa, *Varbergs stadskärna*, Varbergs kommun, 2012
- *Områden av riksintresse, Kulturminnesvård, Hallands län*, Länsstyrelsen i Hallands län, meddelande 1988:17
- Petersson, Alva, *Hus och människor i 1800-talets Varberg*, Hembygdsföreningen Gamla Varberg
- Stackell, Lars, *Västkusten förr, Badortsmiljöns liv och bebyggelse under 1800-talet*, Natur och kultur, 1975
- *Stadens karaktärer, Kulturmiljöer i Varbergs stadsområden*, 2013 (under tryckning), Varbergs kommun, Länsstyrelsen, Kulturmiljö Halland
- *Trädgårdsföreningen, Vårdprogram*, antaget av Park- och naturnämnden 2006-02-23, rev 2007, Länsstyrelsen Västra Götalands län, Göteborgs stad

7.2 Otryckta källor

- Gustafsson, Eva, *Södra kyrkogården, Kulturhistorisk dokumentation*, 2007:12, Kulturmiljö Halland, 2007
- Gustavsson, Kristina, *Varbergs Societetspark 1856-2009 i En promenadparks förvandling*, Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap, SLU Alnarp, 2009
- Johansson, Yvonne uppsats, 7,5 p, *Parkens betydelse i Varbergs kulturliv och dess roll i det urbana livet, från ca 1860-1925*, skriven inom kursen för Hallands kulturhistoria II vid institutionen för Data- och Affärsvetenskap, Högskolan i Borås, 2009.
- <http://www.raa.se/kulturarvet/samhallsplanering/riksintressen/riksintressen-beskrivningar/>, 2013-07-12
- www.raa.se, Bebyggelseregistret
- Lindman, Gundela, *Arkeologisk förundersökning, Varbergs stadskyrka*, Varbergs kommun, Halland, UV Väst Rapport 1995:27, Riksantikvarieämbetet, Byrån för arkeologiska undersökningar
- Rosén, Christina, *Förenklad avrapportering, Halland, Varbergs socken, Kv Djurläkaren 2, RAÄ 60*, Riksantikvarieämbetet, avdelningen för arkeologiska undersökningar, 2005

- Rosén, Christina, *Förenklad avrapportering, Halland, Varbergs socken, Bäckgatan*, RAÄ 62, Riksantikvarieämbetet, avdelningen för arkeologiska undersökningar, 2008
- www.notisum.se

7.3 Arkiv

- Hallands kulturhistoriska museum, Bildarkiv, Varberg
- Kulturmiljö Halland
- Varbergs kyrkas församlingsarkiv
- Varbergs kommun, kommunarkiv
- Lantmäteriet, Varberg

Bilder Länsmuseet Varberg

Reg.nummer: 08DD0032:1-8

Huvudmotiv	Konst
Tid	2000-talet
Landskap/Land	Halland
Socken	
Ort	Varberg
Plats/Fastighet	Torget
SCB-kod	138301
Namn	Birger Sjöberg
Outlinenummer	532
Beskrivning	"Varbergs torg med gamla rådhuset 1859". Oljemålning av Birger Sjöberg som tillhör Varbergs kommun.
Fotograf	Arne Persson
Copyright	Länsmuseet Varberg
Origtyp/repro	DD-färgdia 6x8
Kondition	
Förvärv	
Orig-placering	Negativarkivet, Länsmuseet Varberg
Anmärkning	
Länkar	

Bilder Länsmuseum Varberg

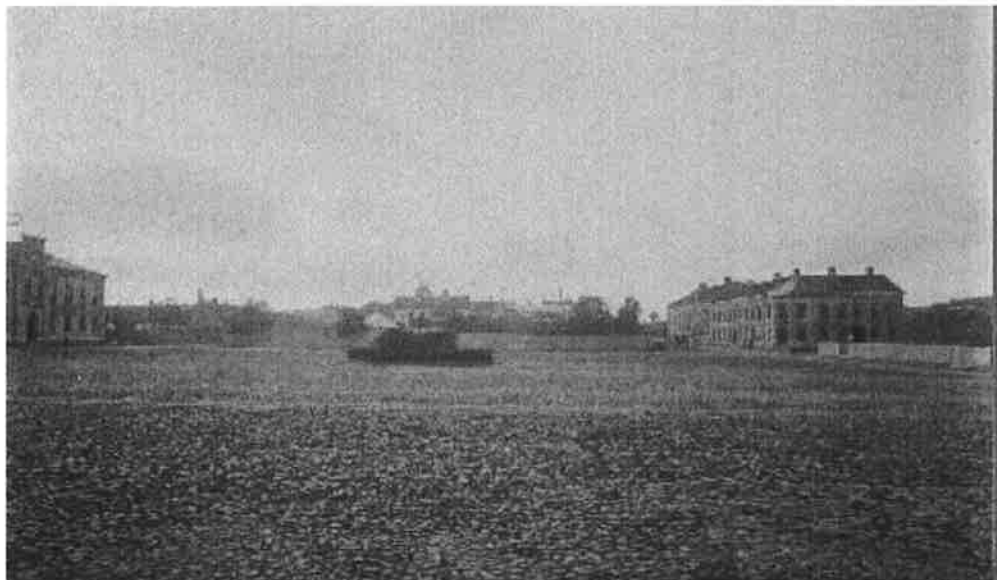
Reg.nummer: F1875

Huvudmotiv	Affärsbyggnad
Tid	1890-tal
Landskap/Land	Halland
Socken	
Ort	Varberg
Plats/Fastighet	Kv Läkaren, August källare, Torget
SCB-kod	138301
Namn	
Outlinenummer	234, 443, 361, 366
Beskrivning	"Augusts källare" med August Anderssons smör- och ostaffär längst till höger. Till vänster ligger Stina Hanssons charkuteri. Byggnaden till höger är det så kallade Lundquistska huset.
Fotograf	Edvard Mathsson
Copyright	Museet i Varberg
Origtyp/repro	Vykort sv/v
Kondition	
Förvärv	
Orig-placering	Bildarkivet, Museet i Varberg
Anmärkning	
Länkar	

Bilder Länsmuseet Varberg

Reg.nummer: E6968

Huvudmotiv	Stadsvy
Tid	1890-tal
Landskap/Land	Halland
Socken	
Ort	Varberg
Plats/Fastighet	Varbergs torg
SCB-kod	138301
Namn	
Outlinenummer	361, 366
Beskrivning	Fotografi av Varbergs torg, mot söder.
Fotograf	Mathilda Ranch
Copyright	Museet i Varberg
Origtyp/repro	Originalkopia sv/v, F3749. Vykort, repro. Se anm
Kondition	
Förvärv	Gåva av Anna Nilsson, Kyrkogatan, Varberg
Orig-placering	Museet i Varberg, negativarkivet
Anmärkning	Finns även repronativ E8123. Originalkopian: Varbergs-Minne 1895.
Länkar	

Bilder Länsmuseum Varberg

Reg.nummer: E5844

Huvudmotiv	Affärsbyggnad
Tid	1900
Landskap/Land	Halland
Socken	
Ort	Varberg
Plats/Fastighet	Torget, Varbergs Sparbank
SCB-kod	138301
Namn	
Outlinenummer	347, 453, 363, 361, 443
Beskrivning	Varbergs torg och Varbergs sparbank. Från början av 1900-talet. Repro av vykort daterat 1904-03-02.
Fotograf	Mathilda Ranch
Copyright	Museet i Varberg
Origtyp/repro	Vykort. Repro, F3959
Kondition	
Förvärv	
Orig-placering	
Anmärkning	Foto och förlag: Mathilda Ranch.
Länkar	

Bilder Länsmuseet Varberg

Reg.nummer: E5843

Huvudmotiv	Stadsvy
Tid	1909
Landskap/Land	Halland
Socken	
Ort	Varberg
Plats/Fastighet	Kv Läkaren, Kungsgatan-Bäckgatan, Torget
SCB-kod	138301
Namn	
Outlinenummer	361, 366, 346, 795
Beskrivning	Kungsgatan mot norr med stadshuset och kyrkan.
Fotograf	
Copyright	Museet i Varberg se Anmärkning
Origtyp/repro	Repronegativ sv/v F1845/4 vykort ,
Kondition	
Förvärv	
Orig-placering	Bildarkivet, Museet i Varberg
Anmärkning	Förlag: Allan Lundgrens bokhandel, Varberg
Länkar	

Bilder Länsmuseum Varberg

Reg.nummer: E5682:1

Huvudmotiv	Försäljning
Tid	1920 ca
Landskap/Land	Halland
Socken	
Ort	Varberg
Plats/Fastighet	Varbergs torg, kv Rådhuset, kv Apotekaren
SCB-kod	138301
Namn	
Outlinenummer	443, 361, 366, 347
Beskrivning	Varbergs torg med pågående torghandel. I bakgrunden kv Rådhuset och kv Apotekaren.
Fotograf	Mathilda Ranchs ateljé
Copyright	Museet i Varberg
Origtyp/repro	Vykort sv/v 3st, F3972 1 st kopia
Kondition	
Förvärv	Gåv aav Sonja Carlson, 1986
Orig-placering	Museet i Varberg, bildarkivet
Anmärkning	
Länkar	

Bilder Länsmuseum Varberg

Reg.nummer: E6235

Huvudmotiv	Försäljning
Tid	1930
Landskap/Land	Halland
Socken	
Ort	Varberg
Plats/Fastighet	Varbergs torg, Varbergs Stadshotell
SCB-kod	138301
Namn	
Outlinenummer	443, 361, 366, 347
Beskrivning	Torghandel på Varbergs torg. I bakgrunden Stadshuset/Stadshotellet.
Fotograf	
Copyright	Museet i Varberg
Origtyp/repro	Fotokopia sv/v. 3st reprojektor, F3964
Kondition	
Förvärv	
Orig-placering	Museet i Varberg, negativarkivet
Anmärkning	
Länkar	

Bilder Länsmuseum Varberg

Reg.nummer: F1833

Huvudmotiv	Stadsvy
Tid	1950-tal
Landskap/Land	Halland
Socken	
Ort	Varberg
Plats/Fastighet	Torget, Sparbanken
SCB-kod	138301
Namn	,
Outlinenummer	361, 366
Beskrivning	Bilden tagen från kyrktornet, mot sydost.
Fotograf	C.A.Träff
Copyright	Museet i Varberg se Anmärkning
Origtyp/repro	Vykort sv/v
Kondition	
Förvärv	
Orig-placering	Bildarkivet, Museet i Varberg
Anmärkning	Foto C.A.Träff, Göteborg, Varumärket garanterar högsta kvalitet. Även: Förlag Köpmännens pappersvaru AB, Varberg
Länkar	

Bilder Länsmuseet Varberg

Reg.nummer: F1835

Huvudmotiv	Stadsvy
Tid	1950-tal
Landskap/Land	Halland
Socken	
Ort	Varberg
Plats/Fastighet	Torget, Varbergs kyrka, Stadshotellet
SCB-kod	138301
Namn	
Outlinenummer	346, 795, 361, 366
Beskrivning	Varbergs torg med kyrkan och stadshotellet.
Fotograf	Almquist och Cöster
Copyright	Museet i Varberg se Anmärkning
Origtyp/repro	Vykort kolorerat
Kondition	
Förvärv	
Orig-placering	Bildarkivet, Museet i Varberg
Anmärkning	Förlag: Allan Lundgrens bokhandel, Varberg Foto och ensamrätt: Almquist och Cöster, Hälsingborg
Länkar	

Bilder Länsmuseum Varberg

Reg.nummer: 08DD0033

Huvudmotiv	Konst
Tid	2000-talet
Landskap/Land	Halland
Socken	
Ort	Varberg
Plats/Fastighet	Varbergs kyrka, Torget
SCB-kod	138301
Namn	Birger Sjöberg
Outlinenummer	532
Beskrivning	"Varbergs torg med kyrkan 1859". Oljemålning av Birger Sjöberg som tillhör Länsmuseum Varberg..
Fotograf	Arne Persson
Copyright	Länsmuseum Varberg
Origtyp/repro	DD-färgdia 6x8
Kondition	
Förvärv	
Orig-placering	Negativarkivet, Länsmuseum Varberg
Anmärkning	
Länkar	

Bilder Länsmuseet Varberg

Reg.nummer: F1512

Huvudmotiv	Stadsvy
Tid	1919
Landskap/Land	Halland
Socken	
Ort	Varberg
Plats/Fastighet	Kv Brunnsparken, Kungsgatan
SCB-kod	138301
Namn	
Outlinenummer	443, 361
Beskrivning	Kungsgatan mot söder. Kvarteret Brunnsparken ligger närmast kameran till höger.
Fotograf	Mathilda Ranchs ateljé
Copyright	se Anmärkning
Origtyp/repro	Vykort sv/v 3st
Kondition	
Förvärv	
Orig-placering	Arkivet, Museet i Varberg
Anmärkning	Foto och förlag: Mathilda Ranch
Länkar	

Bilder Länsmuseum Varberg

Reg.nummer: F1497

Huvudmotiv	Stadsvy
Tid	1950-tal
Landskap/Land	Halland
Socken	
Ort	Varberg
Plats/Fastighet	Kv Brunnsparken, Kungsgatan-Kyrkogatan
SCB-kod	138301
Namn	
Outlinenummer	361
Beskrivning	Kungsgatan mot norr. Närmsta tvärgata är Kyrkogatan. Till höger syns Brunnsparken.
Fotograf	
Copyright	Museet i Varberg se Anmärkning
Origtyp/repro	Vykort sv/v
Kondition	
Förvärv	
Orig-placering	Bildarkivet, Museet i Varberg
Anmärkning	Copyright: Pressbyrån
Länkar	

Bilder Länsmuseum Varberg

Reg.nummer: E5848

Huvudmotiv	Kyrklig byggnad
Tid	1900-tal
Landskap/Land	Halland
Socken	
Ort	Varberg
Plats/Fastighet	Varbergs kyrka, Torget
SCB-kod	138301
Namn	
Outlinenummer	346, 795, 443
Beskrivning	Vykort med Varbergs kyrka och del av Brunnsparken. Se VMA5082.
Fotograf	
Copyright	
Origtyp/repro	Vykort 2st , 1st kopia, F2602. Repro. VMA5082:4
Kondition	
Förvärv	
Orig-placering	Museet i Varberg, arkivet
Anmärkning	
Länkar	

Bilder Länsmuseum Varberg

Reg.nummer: F2198

Huvudmotiv	Kyrklig byggnad
Tid	1930-tal
Landskap/Land	Halland
Socken	
Ort	Varberg
Plats/Fastighet	Kv Brunnsparken, Varbergs kyrka
SCB-kod	138301
Namn	
Outlinenummer	346, 795
Beskrivning	Varbergs kyrka. Bilden tagen mot öster, från Brunnsparken.
Fotograf	
Copyright	
Origtyp/repro	Kopia sv/v
Kondition	
Förvärv	
Orig-placering	Bildarkivet, Museet i Varberg
Anmärkning	
Länkar	

Bilder Länsmuseet Varberg

Reg.nummer: G6384

Huvudmotiv	Stadsvy
Tid	1968
Landskap/Land	Halland
Socken	
Ort	Varberg
Plats/Fastighet	Kv Brunnsparken
SCB-kod	138301
Namn	
Outlinenummer	347
Beskrivning	Brunnsparken stensättes och får blomsterplanteringar. Stadsbebyggelse.

Fotograf	Hallands Nyheter
Copyright	Museet i Varberg
Origtyp/repro	Negativ sv/v 6x6
Kondition	
Förvärv	Gåva av Hallands Nyheter, 1971
Orig-placering	Museet i Varberg, negativarkivet
Anmärkning	

Bilder Länsmuseum Varberg

Reg.nummer: G5739

Huvudmotiv	Stadsvy
Tid	1970
Landskap/Land	Halland
Socken	
Ort	Varberg
Plats/Fastighet	Brunnsparken
SCB-kod	138301
Namn	
Outlinenummer	367, 139
Beskrivning	Översiktsbild på Brunnsparken. Bilden ingick i miljövårdsutställningarna med bl a, "Miljön i Halland", som visades på museet, 1970-07-03--0726.
Fotograf	Staffan Mörling
Copyright	Museet i Varberg
Origtyp/repro	Negativ sv/v 6x6
Kondition	
Förvärv	
Orig-placering	Museet i Varberg, negativarkivet
Anmärkning	
Länkar	

Bilder Länsmuseet Varberg

Reg.nummer: F2773

Huvudmotiv	Stadsvy
Tid	1950-tal
Landskap/Land	Halland
Socken	
Ort	Varberg
Plats/Fastighet	Kv Brunnsparken, Fästningen
SCB-kod	138301
Namn	
Outlinenummer	361, 712
Beskrivning	Utsikt över staden från kyrkan.
Fotograf	
Copyright	se Anmärkning
Origtyp/repro	Vykort sv/v
Kondition	
Förvärv	
Orig-placering	Bildarkivet, Museet i Varberg
Anmärkning	Förlag: D. Johnson, Varberg
Länkar	

Bilder Länsmuseet Varberg

Reg.nummer: G2077

Huvudmotiv	Stadsvy
Tid	1958
Landskap/Land	Halland
Socken	
Ort	Varberg
Plats/Fastighet	Brunnsparken
SCB-kod	138301
Namn	
Outlinenummer	367
Beskrivning	Parti av Brunnsparken. Artikel i samband med bilden publicerad i Varbergs Tidning 1958-08-15.
Fotograf	Varbergs Tidning
Copyright	Museet i Varberg
Origtyp/repro	Negativ sv/v 6x6
Kondition	
Förvärv	Gåva av Varbergs Tidning, 1965
Orig-placering	Museet i Varberg, Negativarkivet
Anmärkning	
Länkar	

KULTURMILJÖ
HALLAND

Postadress: Bastionsgatan 3 | 302 43 Halmstad | Tel: 035-19 26 00
E-post: kansli@kulturmiljohalland.se | Hemsida: www.kulturmiljohalland.se